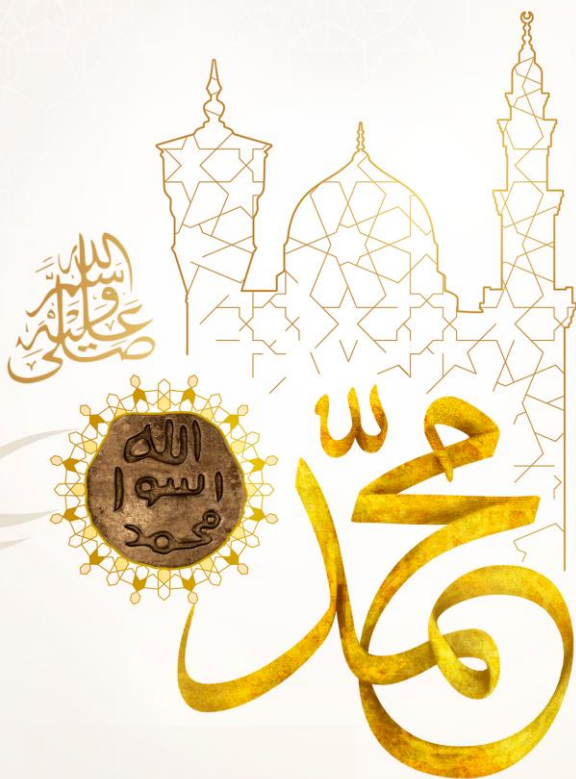

PEYĞƏMBƏRİN

Allahın ona salam-duası olsun!

GÜNDƏLİK HƏYATI

Müəllif:

Dr. Əbdülvəhhab ibn Nasır ət-Tureyri

Tərcümə edən

Əbu Zeyd Həbibli

PEYĞƏMBƏRİN

(Allahın ona salam-duası olsun!)

GÜNDƏLİK HƏYATI

Müəllif:

Dr. Əbdülvəhhab ibn Nasır ət-Tureyri

Tərtib edən:

Əbdüləziz ibn Abdullah əl-Hüseyn

Tərcümə edən:

Əbu Zeyd Həbibli

© Kitabın bütün hüquqları qorunur

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

❧ MÜQƏDDİMƏ ❧

Peyğəmbərin ﷺ gündəlik həyat tərzindən bəhs edən bu kitablə onun ﷺ həyatına səyahət etmiş, evində, məscidində, Mədinə küçələrində, dostlarının yanında, həsiri üzərində, yatağında, süfrə başında keçirdiyi hər dəqiqəsi – bir sözlə, gecəsi və gündüzü ilə tanış olmuş olacağıq. Sanki onunla birgə şanlı həyatının sadəliyini, işgüzar həyat tərzinin təbiiliyini yaşamış və gündəlik işlərindəki nizam-intizama şahidlik etmiş olacağıq.

Şübhəsiz ki, bəşər tarixi Peyğəmbərin ﷺ əli ilə əldə edilmiş nailiyyətlərdən daha böyük nailiyyət görməmişdir. Sanki onun gündəlik həyatı qazandığı uğurlar, əldə etdiyi nailiyyətlər üçün bir vaxt cədvəli idi.

Peyğəmbərin ﷺ həyatı son dərəcə şəffaf idi. Onun həyatından qaranlıq qalan, yaxud bizə məlum olmayan səhifələr yoxdur. Əksinə, onun həyat təzi o qədər şəffaf və aydındır ki, qapı arxasında evinin içindəki halını, yoldaşları ilə olan yataq ədəbini, yuxuya getdikdə nəfəsinin səsinə, yuxudan ayıldıqda ilk öncə nə dediyini – necə dua etdiyini bilir, sanki həyatının hər səhifəsini müşahidə edirik. Ətrafında olan dostları, sevdikləri ona və onun həyat tərzinə qarşı son dərəcə diqqətli idi. Gecənin qaranlığı bu Peyğəmbəri ﷺ sevən və onun gecə həyatını necə keçirdiyini bilmək istəyənlər üçün bir maneə təşkil etməmiş, evinin divarları da onun şəxsi həyatını gizlədə bilməmişdir. Onu sevənlərin qəlbləri və gözləri daima onunla birgə olmuş, yatağına çəkildikdə belə necə yatdığına və necə oyandığına diqqət etmişlər.

Bu gün isə sanki biz onun yuxuda ikən qər q olduğu sükunətini, oturaq vəziyyətdəki fəaliyyətini və ayaq üstə ikən necə hərəkət etdiyini görür, bir müəllim kimi şəfqətli səsinə, namaz qıldığı halda isə həzin və müti qiraətini eşidirik. Sanki onun mütəvazi süfrəsinə qonaq olur, əyləşdiyi həsirində əyləşir, onunla birgə Mədinənin küçələrində gəzişir – bir sözlə, anbaan həyatına səyahət edirik. Bax bu onun ﷺ gündəlik həyatıdır ki, kitab şəklində sənin önündədir.

*Peyğəmbərin ۞ gözəl səsi
Quran qiraəti ilə daha da gözəlləşər və
avazı daha da xoş olardı. Onun Quran
tilavəti qəlblərə təsir edən və cana yatımlı
bir tilavət idi. Nə xoş onun əshabının halına!
Belə ki, səhər çağı Mədinənin sükunəti
və səssizliyi içərisində onun həzin
qiraəti əshabının qəlbinə yayılırdı. Sanki
Mədinənin dağları onu dinləyər və səsinə
səs verərdi.*

❧ SÜBH ÇAĞI ❧

Sübh çağı Bilalın ﷺ azanı səmaya yüksəlir və Mədinənin səssizliyini pozur. Allah rəsulu ﷺ yuxudan oyanır, misvakını götürərək dişlərini təmizləyir. Sonra *“əlhəmdulillahilləzi əhyənə bə'də mə əmətənə və ileyhin-nuşur”* (*“Bizi öldürdükdən sonra dirildən Allaha həmd olsun. Son dönüş yeri də Onadır!”*) deyərək yatağından qalxır (Buxari və Müslim). Müəzzinin azanda dediklərini eyni ilə o da təkrarlayır, lakin müəzzin *“həyyə aləs-saləh, həyyə aləl fələh”* dedikdə Peyğəmbər ﷺ *“lə həvlə və lə qüvvətə illə billəh”* (*“Güc və qüvvət yalnız Allaha məxsusdur*) deyir (Buxari). Yatağından qalxaraq ehtiyacı varsa, qüsl, əks təqdirdə isə dəstəmaz alır.

Sonra Sübh namazının iki rükətli sünnətini çox uzatmadan xəfif bir şəkildə qılır. Birinci rükətdə Fatihədən sonra *“əl-Kəfirun”*, ikinci rükətdə isə *“əl-İxlas”* surələrini oxuyur. Bəzən isə digər surə və ayələri oxuyardı (Müslim). Peyğəmbər ﷺ Sübh namazının bu iki rükətli sünnətinə həris olduğu kimi, heç bir nafilə ibadətə həris olmamışdır. O ﷺ belə deyirdi: *“Bu iki rükət mənə dünya və içindəkilərdən daha sevimlidir”* (Müslim). Sübhün sünnətini qıldıqdan sonra fərz namazının vaxtına qədər sağ çiyini üstə uzandı.

Camaat namaz üçün məscidə toplandıqdan sonra o ﷺ da evindən çıxdı və məscidə girdikdə belə dua etdi: *“Allahumməftəh li əbvabə rəhmətikə”* (*“Allahım, mənim üçün rəhmət qapılarını aç!”*) (Müslim və Tirmizi).

Camaatın önünə keçdikdə səfləri düzəltdi və əshabına belə dedi: *“Səflərinizi düzəldin! Həqiqətən də, səflərin düzlüyü namazın kamilliyindəndir”* (Buxari və Müslim).

Sonra Peyğəmbər ﷺ təkbir gətirərək namaza başlayır. Təkbir zamanı əllərini çiyinləri səviyyəsində qaldırır və sonra sağ əlini sol əlinin üzərinə qoyur. Hələ ki Quran qiraətinə başlamır, sakit bir şəkildə duraraq öz-özlüyündə bu duanı oxuyur: *“Allahummə, bəid*

beyni va beynə xatayəyə kəmə bə'adtə beynəl-məşriqi val-məğribi, Allahummə, nəqqini min xatayəyə kəmə yunəqqas-səvbul əbyədu minəd-dənəsi. Allahumməğsilni min xatayəyə bis-səlci val-məi val-bəradı” (“Allahım, məğriblə məşriqin arasını uzaqlaşdırdığın kimi, məni də günahlarımdan uzaqlaşdır! Allahım, ağ paltar kirdən təmizləndiyi kimi, məni də günahlarımdan təmizlə! Allahım, mənim günahlarımı qar, su və dolu ilə yu!”) (Buxari və Müslim).

Sanki bu dua Uca Allahın önündə Ona layiq bir şəkildə durmaq üçün təmizliyin və paklığın təmənnisidir.

Daha sonra Peyğəmbər ﷺ əl-Fatihə surəsini və Qurandan başqa bir surəni səslə şəkildə oxuyur. Onun qiraəti tam anlaşılan və tədricli bir qiraət idi. Qiraət zamanı “*ər-Rahməən*”, “*ər-Rahim*” kimi yerləri uzadar və hər ayənin sonunda durardı. Peyğəmbərin ﷺ gözəl səsi Quran qiraəti ilə daha da gözəlləşər və avazı daha da xoş olardı. Onun Quran tilavəti qəlblərə təsir edən və cana yatımlı bir tilavət idi. O, Quran oxuduqda sanki insan Uca Allahın kəlamını Onun Özündən dinləmiş və sanki o ayələri gətirən Cəbrayılın özü nazil olmuş kimi bir hissə yaşayır. Nə xoş onun əshabının halına! Belə ki, sübh çağı Mədinənin sükunəti və səssizliyi içərisində onun həzin qiraəti əshabının qəlbinə yayılırdı. Sanki Mədinənin dağları onu dinləyər və səsinə səs verərdi.

Allah üçün rüku etdikdə və səcdəyə qapandıqda xuşu və mütilik içində Rəbbinin əzəmətini hiss edər, hətən Onu zikr etməyə və Ona dua etməyə can atardı.

O ﷺ, adətən, birinci rükəti uzadar, ikinci rükəti isə nisbətən qısa tutardı. İki rükətdə altmış-yüz ayə arası Quran oxuyardı (Buxari və Müslim).

Namazını tamamladıqdan və salam verib namazdan çıxdıqdan sonra elə yerində oturduğu vəziyyətdə üzünü qibləyə doğru belə dedi: “*Əstəğfirullah, əstəğfirullah, əstəğfirullah. Allahummə əntəs-sələmu va minkəs-sələmu, təbəraktə yə zəl-cələli val-ikram*” (“Allahdan əfv diləyirəm, Allahdan əfv diləyirəm, Allahdan əfv diləyirəm. Allahım! Salam Sənsən və əmin-amanlıq Səndəndir. Ey əzəmət və ehtiram sahibi! Sən xeyirxahsan”).

Sonra arxa tərəfə çevrildi və üzünü əshabına tutaraq belə dua etdi: *“Lə iləhə illəllahu vəhdəhu lə şərikə ləhu. Ləhul-mulku və ləhul-həmdü və huvə alə kulli şeyin qadir”* (*“Allahdan başqa haqq məbud yoxdur, O, təkdir, Onun şəriki yoxdur. Mülk Onundur və həmd Onadır! O hər şeyə Qadirdir!*) (Buxari və Müslim). Daha sonra özündə geniş mənalara ehtiva edən qısa cümlələrlə Rəbbini yad edərdi. Onu təsbih edər, Ona həmd edər, Onu ucaldar, yəni *“subhanəllah”, “əlhəmdulilləh”, “Allahu əkbər”* deyərək Allahu zikr edərdi. Həmçinin günəş çıxana qədər namaz qıldığı yerdən ayrılmazdı (Müslim).

Sübh namazından sonra etdiyi dualarından biri də bu idi: *“Asbəhnə və asbəhəl-mulku lilləhi, vəl-həmdulilləh, və lə iləhə illəllahu vəhdəhu lə şərikə ləhu, ləhul-mulku və ləhul-həmdü və huvə alə kulli şeyin qadir. Rabbi əs'əlukə xayra mə fi həzəl-yovmi və xayra mə ba'dəhu, və əuzu bikə min şərri mə fi həzəl-yovmi və şərri mə ba'dəhu. Rabbi əuzu bikə min əzabin fin-nəri və əzabin fil-qabri”* (*“Səhərə çıxdıq, var olan hər bir şey də Allaha məxsus olaraq səhərə çıxdı. Allaha həmd olsun! Allahdan başqa haqq məbud yoxdur, O təkdir, Onun heç bir şəriki yoxdur. Mülk Onundur və həmd Onadır! O hər şeyə Qadirdir! Ey Rəbbim! Səndən bu və bundan sonrakı günün xeyrini diləyir, bu və bundan sonrakı günün şərindən isə Sənə sığınırım. Ey Rəbbim! Tənbəllikdən və pis qocalıqdan Sənə sığınırım. Ey Rəbbim! Cəhənnəmdəki və qəbirdəki əzabdan Sənə sığınırım!”*) (Müslim).

Peyğəmbər ﷺ istiğfarı çoxaldar və bu haqda belə deyərdi: *“Bəzən qəlbimi qəflət bürüyür. Buna görə də gün ərzində yüz dəfə istiğfar edirəm – Rəbbimdən bağışlanma diləyirəm”* (Müslim).

*Peyğambər ﷺ əshabına göz
gəzdirər və gözüna dəyməyənləri soruşardı.
Əshabından heç kəs onun fikrindən
çıxmaz və nəzərindən yayınmazdı.
Məclisində olanlar onun xoş rəftarından,
olmayanlar isə özlərinə qarşı diqqət və
ehtimamından öz nəsiblərini götürərdilər.
Bütün bunlar cəmiyyətdə vəhdətin güclənməsi
və fərdlər arasında olan əlaqələrin
dərirləşməsi üçün labüddür.*

❧ SÜBH NAMAZINDAN SONRA ❧

Sübh namazı tamamlandıqdan sonra camaatın səfləri bir-birinə yaxınlaşar və hamı Allah rəsulunun ﷺ ətrafına toplaşardı. O isə namaz qıldığı yerdə oturmuş və üzünü əshabına tərəf tutmuşdu. Sübhün aydınlığı onlar üçün Peyğəmbərin ﷺ camalının nurunda özünü əks etdirirdi. Camalı o qədər gözəl və parlaq idi ki, sanki günəş üzündə bərq vururdu. Baxan hər kəs onun camalında sadıqlıyın əlamətlərini görərdi. Bəzən əshabı ilə söhbətləşərdi. Necə ki bir dəfə Sübh namazını qıldıqdan sonra camaata tərəf dönərək belə dedi: *“Bir çoban qoyun sürüsü içərisində olduğu vaxt bir canavar sürüyə hücum edib qoyunlardan birini götürür. Çoban da canavarı təqib edərək qoyunu ondan alır. Qurd çobana belə deyir: Onu məndən aldın, elə isə de görüm qoyunların başsız qaldığı vaxt onları məndən başqa yırtıcı heyvanlardan kim qoruyur?”* İnsanlar təəccüb edərək dedilər: *“Subhənallah! Danışan canavar?!”* Peyğəmbər ﷺ isə belə buyurdu: *“Mən onun danışdığına inanıram. Əbu Bəkr və Ömər də inanır”* (Buxari və Müslim). Halbuki o ﷺ bunu danışarkən Əbu Bəkr və Ömər orda deyildilər.

Bəzən ətrafına toplaşanlara yönələrək onlara belə deyərdi: *“Bu gecə kim yuxu görübsə, danışsın, yuxusunu yozum”*. Onlar da yuxularını Peyğəmbərə ﷺ danışar, o da yozardı (Müslim). Səhabələrin Peyğəmbərə ﷺ danışdıqları yuxulara diqqət yetirən kəs görər ki, onların yuxuları, adətən, ən böyük narahatçılıqları və ən əsas qayğıları olan dinləri və Peyğəmbərləri ﷺ barədə olardı. Belə ki, onlar oyaq ikən də, yatdıqda da yalnız bu barədə fikirləşər, oyaq ikən öz əməlləri ilə, yatdıqda isə yuxularında bu dinin və Peyğəmbərin ﷺ qayğısını çəkərdilər.

Hərdən o ﷺ özünün gördüyü yuxunu əshabına danışar və onlar üçün yozardı. Bir gün onlara belə dedi: *“Bu gecə iki nəfər mənim yanına gəldi və əlimdən tutaraq məni müqəddəs torpaqlara apardılar...”*. Daha sonra gördüyü uzun yuxunu camaata nəql etdi.

Həmin yuxuda Cəhənnəmdə və qəbirdə kimlərə nə cür əzab verildiyini, habelə Axirət günü ilə əlaqəli bəzi şeyləri görmüşdü (Buxari).

Bəzən də əshabına onları yormayacaq şəkildə nəsihət edərdi. İrbad ibn Səriyə رضي الله عنه belə demişdir: “Bir gün Allah rəsulu صلى الله عليه وسلم Sübh namazından sonra bizə qəlbləri titrədəcək və gözləri yaşardacaq şəkildə təsirli bir nəsihət etdi. Biz: “Ey Peyğəmbər, bu sanki vidalaşan bir kəsin nəsihətidir, bizə nə əmr edirsən?” – dedik. Allah rəsulu صلى الله عليه وسلم belə buyurdu: *“Sizlərə Uca Allaha qarşı təqvalı olmanızı və həbəşli bir kölə olsa belə, üzərinizdə olan əmr sahiblərini dinləyib onlara itaət etmənizi vəsiyyəət edirəm. Məndən sonra yaşayacaq olanlarınız çoxsaylı ixtilaflar görəcəkdir. Sizlərdən həmin günə yetişən kəsə vacib olan mənim və məndən sonra gələcək hidayət sahibi olan Raşidi xəlifələrin sünnətinə (yoluna) tabe olmasıdır. Bu yoldan möhkəm tutunun və azı dişləriniz ilə yapışın. (Dində) sonradan ortaya çıxan şeylərdən uzaq durun. Çünki (dində olan) hər yenilik (bidət) zəlalətdir”*. Həmçinin belə dedi: *“Özümədən sonra sizləri gecəsi də gündüzü kimi açıq-aydın olan bir din üzərində tərək edirəm. Məndən sonra bu dindən yalnız həlak olmuş kəs üz çevirə bilər”* (Əhməd və Tirmizi).

Bu sübh məclisində səhabələr də Peyğəmbərin صلى الله عليه وسلم hüzurunda söhbət edər, deyilənləri dinləmək və söz söyləməklə bu məclisdə iştirak edərdilər. Ola bilsin ki, onlardan bəziləri özlərinin keçmiş cahiliyyəət həyatlarından, həmin dönəmdə düşdükləri və İslama gəldikdən sonra fərqiinə vardıkları gülünc hallarından söz açardılar. Onlar bu kimi şeyləri nəql etdikdə cahiliyyəət dönəmindəki avamlılıqlarına görə gülər, Allah rəsulu صلى الله عليه وسلم da onlarla birgə təbəssüm edərdi.

Bu kimi məclislərdə Peyğəmbər صلى الله عليه وسلم əshabına göz gəzdirər və gözünə dəyməyənləri soruşardı. Əshabından heç kəs onun fikrindən çıxmaz və nəzərindən yayınmazdı. Məclisində olanlar onun xoş rəftarından, olmayanlar isə özlərinə qarşı diqqət və ehtimamından öz nəsiblərini götürərdilər. Bütün bunlar

cəmiyyətdə vəhdətin güclənməsi və fərdlər arasında olan əlaqələrin dərinləşməsi üçün labüddür.

Günəş doğduqdan sonra Peyğəmbər ﷺ məsciddən çıxmaq istədikdə belə deyərdi: “*Allahummə inni əs'əlukə min fadlikə*” (“*Allahım, Sənin lütfini diləyirəm!*”) (Müslim və Tirmizi). Daha sonra həyat yoldaşlarının otaqlarına dəyərdi. Evinə daxil olduqda ilk gördüyü iş misvak ilə dişlərini təmizləmək və ailəsinə salam vermək idi. “*Əs-səlamu aleykum, necəsiniz, ey ev əhli?*” – deyərək onları salamlayar və yoldaşlarına dəyərdi. Bir-bir onların otaqlarına daxil olar, salamlayar və onlar üçün dua edərdi. Lakin hər birinin yanında çox qalmazdı. Hətta bəzən elə olurdu ki, yoldaşının yanına daxil olduqda onu namaz qılan, Allahı zikr edən görürdü, yanından çıxdıqda belə hələ də o öz ibadətində davam edirdi.

Bəzən evinə daxil olduqda “*yeməyə bir şey varmı?*” – deyərək yoldaşlarından hazır yemək olub-olmadığını soruşar, yemək olduqda isə süfrəyə yaxınlaşardı. Yeməyə, adətən, xurma və quru süddən hazırlanmış qida növləri, içməyə isə süd və ya xurma şirəsi olardı. Ailəsi “*ey Allahın rəsulu, yeməyə bir şey yoxdur*” dedikdə Peyğəmbər ﷺ belə deyərdi: “*Elə isə mən orucam*” (Müslim).

*Səhabələr ﷺ bu mübarək məclisdə
növbə ilə iştirak edərdilər. Onlar məclisdən
ayrılana qədər Peyğəmbər ﷺ onların hər birinə
diqqət ayırır, təbəssümünü və gülər üzünü
onlardan əsirgəməzdi. Hətta onların hər biri
məhz özünün Peyğəmbərin ﷺ yanında daha
dəyərli olduğunu zənn edərdi. Bu məclis
müsəlmanların qarşılaşdıqları və gələcəkdə də
önlərinə çıxacaq problemlərin həlli üçün bir
məsləhət-məşvərət məclisi idi.*

PEYĞƏMBƏR ﷺ MƏCLİSİ

Peyğəmbər ﷺ həyat yoldaşlarına dəydikdən sonra məscidə qayıdar, məscidə daxil olduqda isə Rövzeyi-şərifin ortasında – sütunun arxasında təhiyyətül-məscid (məscid haqqı) namazını qılırdı. Sonra Rövzeyi-şərifdə – məscidin şərq yönündə Aişə anamızın otağına söykənmiş vəziyyətdə oturur və əshabı da başına toplaşardı. Bu məclis daimi – gündəlik məclis idi. Belə ki, kim bu vaxtlarda Peyğəmbəri ﷺ görmək və onunla görüşmək istəyərdisə, məscidə gələrdi.

Bu məclisdə iştirak edən səhabələrin sayı hal-vəziyyətə görə dəyişirdi. Sayları nisbətən az olduqda Peyğəmbərin ﷺ ətrafında həlqə şəklində oturur, sayları çox olduqda isə iki cərgə halında sağında və solunda əyləşərdilər ki, kənar yerdən gələn birisi onunla görüşə, sual vermək istəyən də ona yaxınlaşa bilsin.

Əshabı ilə birlikdə oturduqda onlarla söhbətləşərdi. O ﷺ, insanların ən bələğətlisi, nitqi tam aydın və ən şirin söhbətli olanı idi. O ﷺ nə tələm-tələsik, nə də hıqqana-hıqqana danışırdı. Danışq tərzii o qədər aydın idi ki, kəlmələrini saymaq istəyən biri saya bilərdi.

Onun ﷺ söhbətləri, adətən, dialoq üslubunda olardı. Belə ki, bir gün əshabına: *“Sizə günahların ən böyükləri haqda xəbər verimmi?”* – dedikdə əshabı: *“Bəli, ey Allahın rəsulu!”* – deyər cavab verdi. Peyğəmbər ﷺ isə belə dedi: *“Ən böyük günahlar: Allaha şərik qoşmaq, valideynin üzünə ağ olmaq və yalan yerə şahidlik etməkdir”* (Buxari və Müslim).

Bəzən diqqəti onların ağına gələn fikirdən daha əzəmətli başqa bir fikrə yönəltməkdən ötrü onlara sual verərdi. Bir gün onlara belə dedi: *“Bilirsinizmi müflis kimdir?”* Dedilər: *“İçimizdə müflis olan heç bir malı və heç bir dirhəmi – pulu olmayan kəsdir”*. Peyğəmbər ﷺ isə belə dedi: *“Ümmətimdən müflis olan o kəsdir ki, Qiyamət günü namaz, oruc və zəkat ilə gələcək, lakin dünya həyatında filankəsi söyüb, filankəsin malını haqsızcasına*

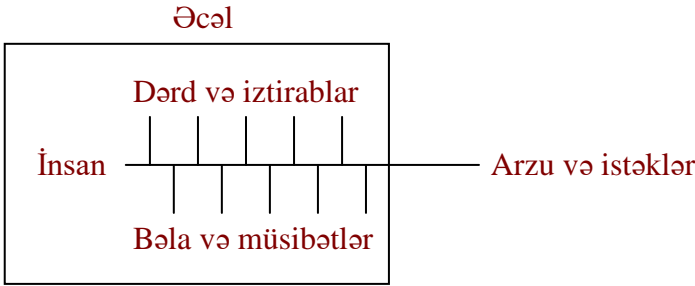
yeyib, filankəsi vurub, filankəsin qanını töküüb. Beləcə onun savablarından alınıb həmin kəslər arasında paylaşılacaqdır. Hər kəsin haqqı tam ödənməmiş savabları bitəcək, buna görə də haqqına girdiyi kəslərin günahları onun üzərinə yüklənəcək, daha sonra isə Cəhənnəmə atılacaqdır” (Müslim).

Bəzən də onlara zehinlərini hərəkətə gətirəcək suallar verərdi. Bir dəfəsində belə dedi: *“Deyə bilərsinizmi o hansı ağacdır ki, müsəlmana oxşayır, yarpaqları tökülmür və daima bar verir?”* Orada olanların hamısının ağılı çöl ağaclarına getdi və başladılar bir-bir həmin ağacların adlarını sadalamağa. Onlar hər saydıqda Peyğəmbər ﷺ: *“Xeyr, xeyr”*, – deyirdi. Sonra belə dedilər: *“Ey Allahın rəsulu, hansı ağac olduğunu bizə söylə”*. Peyğəmbər dedi: *“O, xurma ağacıdır”* (Buxari və Müslim).

Hərdən söhbət zamanı söylədiyi bəzi kəlmə və ibarələri təkrar edərdi ki, onu dinləyənlər həm sözünün mənasını yaxşı anlasınlar, həm də dediyi sözün nə dərəcədə əhəmiyyətli bir söz olduğunun fərqiə varsınlar. Bir məclisdə böyük günahları sadaladıqda *“yalan söz, yalan şahidlik”* deyib, o qədər təkrar etdi ki, səhabələrin ona rəhmi gəldi və öz-özliklərində *“kifayətdir”*, – dedilər (Buxari və Müslim).

Bəzən əshabını çoxsaylı suallara tutar və sözünü onların gözləmədikləri sonluq ilə tamamlayardı. Bir səhər onlara belə dedi: *“Hansı biriniz bu gün oruc tutub?”* Hamı susdu, Əbu Bəkr: *“Mən, ey Allahın rəsulu”*, – dedi. Peyğəmbər ﷺ yenə soruşdu: *“Hansı biriniz bu gün xəstə ziyarətində olub?”* Hamı susdu, Əbu Bəkr ﷺ: *“Mən, ey Allahın rəsulu”*, – dedi. Peyğəmbər ﷺ soruşdu: *“Hansı biriniz bu gün cənazə arxasınca gedib?”* Hamı susdu, Əbu Bəkr ﷺ yenə: *“Mən, ey Allahın rəsulu”*, – dedi. Peyğəmbər ﷺ soruşdu: *“Hansı biriniz bu gün kasıbı yedizdirib?”* Bu dəfə də Əbu Bəkr ﷺ: *“Mən, ey Allahın rəsulu”*, – dedi. Bu suallardan sonra Peyğəmbər ﷺ belə dedi: *“Bu dörd gözəl xisləti özündə cəmədən kəs Cənnətə daxil olar”* (Müslim).

Hərdən söhbət zamanı demək istədiyini cizgi çəkərək izah edərdi. Bir gün yerə xətlər çəkdi və belə dedi: “*Bilirsinizmi, bu nədir?*”

Səhəbələr: “Allah və rəsulu daha yaxşı bilir” dedikdə Peyğəmbər ﷺ onlara izah edərək belə söylədi: “*Bu ortadakı xətt insandır. Kənarında olan cizgilər isə həyatı boyunca onun başına gələn dərd və izzirablardır. Birindən qurtulsa, başqası gələr. Biri ondan yan keçsə, digərinə tutular. Dördbucaq xətt insanı əhatə edən əcəli, kənara çıxan xətt isə onun arzu və istəkləridir. İnsan arzu və istəkləri ilə məşğul olduğu halda, daha yaxın olan əcəli onu haqlayar*” (Buxari və Əhməd).

Peyğəmbərin ﷺ bu məclisi elm və irfan məclisi idi. Bu məclis tələbələrin tədris prosesində iştirakına əsaslanan, onların əqli və intellektual inkişaflarına imkan verən qarşılıqlı fikir mübadiləsi və dialoq üslubunda olan bir məclis idi. Bu məclisi bəzəyən süslərdən biri də çoxsaylı istiğfar idi. Səhəbələr fikir verərdilər ki, Peyğəmbər ﷺ daima dilini tövbə və istiğfarla nəm saxlayardı. Hətta bir məclisdə məclis boyunca onun yüz dəfə “*Rabbigfırli və tub aleyyə innəkə əntət-Təvvabul-Ğafur*” (“*Ey Rəbbim, məni bağışla, mənim tövbəmi qəbul et! Şübhəsiz ki, Sən tövbələri qəbul edənsən, bağışlayansan*”) dediyini saydılar (Tirmizi).

Bəzi hallarda məclisinə xurmanın nübarı gətirilərdi. Məlumdur ki, xurma Mədinə əhlinin əsas meyvəsi və qidası sayılırdı. Xurma ağacında nübarı gördükdə çox sevinər və ondan Peyğəmbərə ﷺ də

gətirərdilər. Bəzən Peyğəmbər ﷺ əshabı ilə birlikdə olanda ona təam hədiyyə edilər, həmin yeməkdən hamılıqla nuş edərdilər.

Onun məclisində xoş zarafatlara, ürək açan söhbətlərə də yer verilərdi. Peyğəmbər məclisinin ciddiiyyəti, habelə Allah rəsulunun ﷺ heybəti səhabələrin sərbəst və təbii davranmalarına mane olmazdı.

Belə görünür ki, Peyğəmbərin ﷺ bu səhər məclisi həmçinin kənar yerdən gələn nümayəndə heyətlərini də qarşıladığı bir məclis idi. Gələn heyətlər səhər vaxtı bu məclisdə Allah rəsulu ﷺ ilə görüşərdi. Belə ki, Əhsadan Əbdülqeyis heyəti gəldikdə də Peyğəmbər ﷺ onları qarşılamış və belə demişdir: *“Xoş gəldiniz! Allah sizi utandırmasın, sizi peşman etməsin”* (Buxari və Müslim).

Böyük ehtimalla Cəbrayılın ﷺ ağ paltarlı, qara saçlı kişi qiyafəsində gəldiyi, üzərində heç bir səfər əlaməti görünmədiyi, heç kimin onu tanımadığı və Peyğəmbərə ﷺ İslam, iman, ehsan, habelə Qiyamət əlamətləri barədə sual verdiyi məclis də elə bu məclis olmuşdur (Buxari və Müslim).

Bu məclis müsəlmanların qarşılaşdıqları və gələcəkdə də önlərinə çıxacaq problemlərin həlli üçün bir məsləhət-məşvərət məclisi idi. Elə bu məclisdə Uhud, Xəndək və s. döyüşlərə çıxmaq qərarı verilmişdir.

Səhabələr bu məclisdən ayrılana qədər Peyğəmbər ﷺ onların hər birinə diqqət ayırır, təbəssümünü və gülər üzünü onlardan əsirgəməzdi. Hətta onların hər biri məhz özünün Peyğəmbərin ﷺ yanında daha dəyərli olduğunu zənn edərdi.

Bu məclis hal-vəziyyətdə uyğun olaraq bəzən qısa, bəzən uzun çəkərdi. Səhabələr bu mübarək məclisdə növbə ilə iştirak edərdilər. Beləcə məclisdə deyilən və öyrədilən hər şeydən xəbər tutmuş olardılar.

Günəş xeyli yüksəldikdən sonra Peyğəmbər ﷺ məclisdən qalxar və məclisini daima bu sözlərlə tamamlayardı: *“Subhanəkə Allahummə və bihəmdikə, əşhədu əllə ilahə illə əntə, əstəğfirukə və ətubu ileykə”* (*“Allahım, Sən pak və müqəddəssən! Sənə həmd*

olsun! Mən şahidlik edirəm ki, Səndən başqa haqq məbud yoxdur. Səndən bağışlanma diləyir və Sənə tövbə edirəm”) (Əbu Davud).

Səhabələr məclisdən qalxdıqdan sonra iş-güc dalınca gedər, yaxud zöhr – günorta qabağı istirahət etmək üçün ev-eşiklərinə dağılışırdılar.

Peyğəmbər ﷺ də çox vaxt günorta yatışı üçün evinə gedərdi. Bəzən isə ziyarət qəsdı ilə, yaxud hər hansı bir dəvət səbəbi ilə və ya özünün hər hansı bir ehtiyacını qarşılamaqdan ötrü Mədinənin bazarlarına dəyərdi.

*Peyğambər ﷺ gülərzüzlü idi
və qarşılaşdığı hər kəsə təbəssüm edərdi.
Təbəssümü özündə səmimilik və istiqanlıq
ehtiva edən xoş və ürəkaçan bir təbəssüm idi.
Əshabından biri ilə qarşılaşdıqda, ilk öncə, özü
salam verər, əl ilə görüşər və dua edərdi. Əl verib
görüşdükdə görüşdüyü kəs əlini çəkmədikcə
o, əlini çəkməzdi. Yolda qarşılaşdığı kəs ilə
söhbət etdikdə onun üzünə baxar və heç
vaxt üzünü yan çevirməzdi.*

❧ MƏDİNƏNİN YOLLARINDA ❧

Peyğəmbər ﷺ gəzərkən süni ciddiyyətdən və rəsmiyyətdən tamamilə uzaq, axıcı və sadə bir şəkildə gəzər, addımlarını əzm və qətiyyətlə atardı. Halsız və bitkin şəkildə gəzməzdi. Yolda gəzərkən sağa-sola boylanmaz, kənardan ona səslənən kəsə doğru başı ilə deyil, bütün bədəni ilə dönərdi. Əshabı onunla birlikdə gəzdikdə arxasında deyil, önündə və ətrafında yürüyərdi. Peyğəmbər ﷺ əshabını arxasına alaraq onların zəlil və həqir bir şəkildə yürümələrinə razı olmazdı.

Əshabından biri ilə qarşılaşdıqda, ilk öncə, özü salam verər, əl ilə görüşər və dua edərdi. Əl verib görüşdükdə görüşdüyü kəs əlini çəkmədikcə o ﷺ, əlini çəkməzdi. Yolda qarşılaşdığı kəs ilə söhbət etdikdə həmin kəs ayrılmaqca o ﷺ, üzünü yan çevirməzdi.

Peyğəmbər ﷺ gülərlü idi və qarşılaşdığı hər kəsə təbəssüm edərdi. Təbəssümü özündə səmimilik və istiqanlılıq ehtiva edən xoş və ürəkaçan bir təbəssüm idi. Hətta səhabələrdən Cərir ibn Abdullah ؓ elə zənn etmişdir ki, Allah rəsulu ﷺ yalnız onu görəndə təbəssüm edir. O belə demişdir: “Peyğəmbər ﷺ məni hər gördükdə üzümə təbəssüm edərdi” (Buxari və Müslim). Halbuki o ﷺ, təbəssümünü heç kəsdən əsirgəməzdi. Belə ki, səhabə Abdullah ibn Haris ؓ demişdir: “Peyğəmbərdən daha çox təbəssüm edən birini görmədim” (Əhməd).

Allah rəsulu ﷺ uşaqların yanından keçdikdə onları salamlayar, başlarına sığal çəkərdi. Cabir ibn Səməra ؓ belə demişdir: “Peyğəmbər ﷺ əli ilə yanağıma sığal çəkdi. Əlində elə bir soyuqluq və gözəl qoxu hiss etdim ki, sanki əlini ətir qabından çıxartmışdı” (Müslim). Allah rəsulu ﷺ daima ənsarları – Mədinəli səhabələri ziyarət edərdi. Onların evlərinə getdikdə ənsar uşaqları onun yanına gələr, ətrafında dövrə vurardılar. O ﷺ da onları salamlayar, başlarına sığal çəkər və onlar üçün dua edərdi.

Ümumiyyətlə, o 𐤀, gənc nəsil ilə orta nəsil arasında əlaqə körpüləri qurar, onlarla bütünləşər və daima yanlarında olardı. Bir dəfə yol ilə gedərkən qoyunun dərisini soyan, lakin bu işi mükəmməl şəkildə bacarmayan bir gəncin yanından keçdikdə ona: *“Əl saxla, sənə dərinin soyulma qaydasını göstərim”*, – deyir. Daha sonra əlini qoyunun əti ilə dərisi arasına salır, buduna qədər itələyir. Sonra isə belə deyir: *“Bax, ey gənc, dəri bu cür soyulmalıdır”* (Əbu Davud).

Görüşmək və ya ziyarət etmək istədiyi kəsin qapısı önünə gəldikdə üzü qapıya doğru durmazdı, ya qapının sağ, ya da ki sol tərəfində durardı. O vaxt evlər kiçik olardı və qapıların üstündə örtük olmazdı. Daha sonra *“əs-sələmu aleykum və rəhmətullahi və bərəkətuhu”* deyərdi. Cavab eşitmədikdə salamı üç dəfə təkrarlayar, sonunda ayrılıb gedərdi.

Peyğambər ﷺ ziyarət etdiyi kəslərlə səmimi ünsiyyət qurardı. Onun ziyarəti özündə dəyərli nəsihətlər ehtiva edər və ziyarət etdiyi kəslərin ruhunda nübüvvət dəyərlərini dərinləşdirərdi. Zəif və kasıb müsəlmanları ziyarət edər, xəstələrinə baş çəkər, dəvətlərini qəbul edər və evlərində qonaq olardı. Onun ﷺ ziyarəti ev əhli üçün xoş xatirə, böyüklər üçün hörmət, kiçiklər üçün sevgi və məhəbbət əlaməti idi.

PEYĞƏMBƏR ﷺ ZİYARƏTİ

Peyğəmbər ﷺ bəzi günlərdə günortaya yaxın hər hansı bir ehtiyacını qarşılamaqdan ötrü evindən çıxar, yaxud ziyarət etmək istədiyi qohumlarının, dostlarının qonağı olardı. Ziyarət etdiyi kəslərlə səmimi ünsiyyət qurar, ev əhli ilə, hətta onların uşaqları və gəncləri ilə ədəblə, gözəl əxlaqla rəftar edərdi.

Belə ki, bir gün günorta vaxtı evindən çıxaraq qızı Fatimənin evinə gəldi. Ondən nəvəsi Həsəni soruşdu. Çox keçmədi ki, Həsən qaça-qaça gəldi. Peyğəmbər ﷺ onu görən kimi əllərini ona doğru uzatdı. O da əllərini uzadaraq Allah rəsulunun ﷺ qucağına qaçdı. Baba və nəvə bir-birlərini qucaqlamağa başladılar. Peyğəmbər ﷺ onu öpərək bağına basdı və belə dedi: *“Allahım, mən onu sevirəm, Sən də onu və onu sevənləri sev!”* (Buxari və Müslim).

Ənəs ibn Malik ؓ demişdir: “Peyğəmbər ﷺ bizi ziyarət edər və bizimlə birgə oturardı. Mənim Əbu Umeyr adlı kiçik bir qardaşım var idi. Allah rəsulu ﷺ bizə gəldikdə onunla zarafatlaşar və onu güldürərdi. Bir gün bizə gəldikdə qardaşımı qəmgin halda gördü və belə dedi: *“Mən nə üçün Əbu Umeyri üzgün görürəm?”* Peyğəmbərə ﷺ xəbər verdilər ki, onun daima özü ilə oynadığı sərçəyə bənzər bir quşu var idi və həmin quş öldü. Qəmgin olmasının səbəbi də məhz budur. Allah rəsulu ﷺ uşağa tərəf yönəldi və başına sığal çəkə-çəkə: *“Ey, Əbu Umeyr, balaca quşuna nə oldu? Ey, Əbu Umeyr, balaca quşuna nə oldu?”* – *deyərkən uşağın könlünü almağa başladı*” (Buxari və Müslim).

Uşaqların Peyğəmbərdən ﷺ gördükləri bu isti münasibət nə gözəldir! Əshabının öz övladlarını Allah rəsulunun ﷺ yanında bu şəkildə gördükdə keçirdikləri hisslər nə ülvi bir hissidir! Peyğəmbərin ﷺ balaca bir uşağa diqqət göstərərək onun kədərinə şərik olması və ondan balaca quşunu soruşması nə heyrətəməz bir haldır!

O ﷺ, daima zəif və kasıb müsəlmanları ziyarət edər, xəstələrinə baş çəkər, dəvətlərini qəbul edər və evlərində qonaq olardı. Onun ziyarəti ev əhli üçün xoş xatirə, böyüklər üçün hörmət, kiçiklər üçün sevgi və məhəbbət əlaməti idi.

Səhəbələrin həyatı Peyğəmbərin ﷺ dəyərli nəsihətləri, təlim-tərbiyəsi, habelə onun bərəkəti və duaları ilə əhatəli idi. Onun ﷺ öz dostlarını ziyarət etməsi onların ruhunda nübüvvət dəyərlərini daha da dərinləşdirirdi.

Peyğəmbər ﷺ İtbən ibn Maliki ؓ ziyarət edərkən onun evinə çoxsaylı insan toplaşdı. Camaatdan biri belə dedi: “Malik ibn Duxşum haradadır? Onu görmürəm”. Daha sonra orda olan insanlar Peyğəmbərin ﷺ Malik ibn Duxşum üçün bəddua etməsini istədilər, çünki o, münafıqlarla oturub-durardı. Məclisdə olanlardan biri: “O, münafıqdır, Allah və rəsulunu sevmir”, – dedi. Bu sözləri eşidən Peyğəmbər ﷺ isə belə buyurdu: *“Belə söyləmə! Məgər bilmirsinizmi ki, o, Uca Allahın rizasını güdərək “lə iləhə illəllah” demişdir?!”* Sözüün sahibi Peyğəmbərə ﷺ belə cavab verdi: “Doğrusunu Allah və rəsulu bilir! Lakin biz daima onu münafıqlarla oturub-duran və onlarla isti münasibət quran görürük”. Allah rəsulu ﷺ isə cavabında belə dedi: *“Uca Allah Öz rizasını güdərək “lə iləhə illəllah” deyən kəsə Cəhənnəm odunu haram etmişdir”* (Buxari və Müslim).

Fikir verin, Peyğəmbər ﷺ adı bir məclisdə öz əshabına müsəlmanın heysiyyətini qoruma, onun şənini uca tutma dərsi keçdi və bütün diqqəti həmin kəsdə olan müsbət cəhətlərə yönəltdi. Təbii ki, insan üçün ən müsbət cəhət onun tövhid qapısından keçərək muvəhhid – tək Allaha ibadət edən kəs olması olduğuna görə *“məgər bilmirsinizmi ki, o, Uca Allahın rizasını güdərək “lə iləhə illəllah” demişdir?!”* söylədi.

*Peyğambər ﷺ Mədinənin
bağlarına gedərək kölgəliklərə çəkilər,
özünü sakitliyə qərq edərək toparlanar,
gündəlik fəaliyyət tempini yeniləyər
və yaşam tərzinə canlılıq qatardı.
Allah rəsulu ﷺ Mədinənin bağlarında
əshabı ilə ünsiyyət qurar və ən yaxın
dostları ilə oturub söhbətləşərdi.*

❧ MƏDİNƏNİN BAĞLARINDA ❧

Peyğəmbər ﷺ bəzən Mədinənin bağlarına gedərək kölgəliklərə çəkilər, özünü orada toparlayar və ən yaxın dostları ilə oturub söhbətləşərdi. Çox vaxt Əbu Talhanın bağına – Beyruhaya gedərdi. Bağa daxil olduqda, bir kölgəliyə çəkilər və oranın gözəl suyundan içərdi. Həmin bağ Peyğəmbər məscidinin ön tərəfində – şimal istiqamətində yerləşirdi.

Peyğəmbər ﷺ hər altıncı gün Zöhr namazından öncə miniklə, yaxud piyada Quba məscidinə gedər, orada namaz qılırdı. Quba əhli onun yanına gələr və onunla görüşərdi.

Qubaya getdikdə Əris quyusuna da gedərdi. Əbu Musa əl-Əşəri ؓ belə rəvayət edir: “Bir gün Allah rəsulu ﷺ Əris quyusuna getdi. Həmin bağın qapısı xurma ağacının liflərindən idi. Peyğəmbər ﷺ təbii ehtiyacını ödəyib dəstəmaz aldıqdan sonra onun yanına gəldim, gördüm ki, ayaqlarını çırmalayıb və quyunun üst tərəfində oturaraq ayaqlarını quyuya sallayıb. Əlində olan bir çubuqla yerə vura-vura düşünürdü. Yaxınlaşıb salam verdim və sonra kənara çəkilərək qapının kandarında oturdum. Öz-özümə dedim ki, mən bu gün Peyğəmbərin ﷺ gözətçisi olacam. Daha sonra Əbu Bəkr ؓ gələrək daxil olmaq üçün izin istədi. Allah rəsulu ﷺ: “*Ona izin ver və onu Cənnətlə müjdələ!*” – dedi. Bu xəbəri Əbu Bəkrə çatdırdıqda Allaha həmd etdi və bağa daxil olaraq quyunun üstündə Peyğəmbərin ﷺ sağ tərəfində oturdu, o da Allah rəsulu ﷺ kimi ayaqlarını çırmalayaraq quyuya salladı. Bir müddət keçdikdən sonra Ömər ؓ gəldi və içəri keçmək üçün izin istədi. Allah rəsulu ﷺ: “*Ona izin ver və onu Cənnətlə müjdələ!*” – dedi. Bu xəbəri Ömərə çatdırdıqda Allaha həmd etdi və bağa daxil olaraq quyunun üstündə Peyğəmbərin ﷺ sol tərəfində oturdu, ayaqlarını çırmalayaraq quyuya salladı. Daha sonra Osman ؓ gəldi və izin istədi. Allah rəsulu ﷺ: “*Ona izin ver və onu başına gələcək müsibətlər müqabilində Cənnətlə müjdələ!*” – dedi. Bu xəbəri Osmana çatdırdıqda, ilk öncə, Allaha həmd etdi və sonra

belə dedi: “Yardım Allahdandır! Allahım, mənə səbir ver!” Osman bağa daxil olduqda gördü ki, quyunun üstündə oturmaq üçün boş yer yoxdur və keçib qarşı tərəfdə əyləşdi (Buxari və Müslim).

Sözügedən Əris quyusu Quba məscidinin yanında yerləşir. Osmanın ﷺ xilafəti dönəmində Peyğəmbərin ﷺ üzüyü bu quyuya düşmüş və bir daha tapılmamışdır.

Peyğəmbərin ﷺ Mədinənin bağlarına getməsi özünü toparlaması, oranın kölgəliklərində istirahət etməsi, gündəlik fəaliyyət tempini yenilməsi, yaşam tərzinə canlılıq qatması və bu bağların sahibləri ilə ünsiyyət qurması üçün bir vəsilə idi. Onlar Peyğəmbərin ﷺ ayaq basdığı və istirahətə çəkildiyi bu yerlərdə onun paklığını və bərəkətini hiss edirdilər. O ﷺ, qədəm qoyduğu hər yerə özü ilə bərəkət gətirərdi.

*Peyğəmbər ﷺ Zöhr namazına
qədər bir az yatıb dincələrdi.
Onun bu günorta istirahəti öz evində,
həyat yoldaşlarının yanında olardı.
O ﷺ öz evində sevgi və məhəbbətə, xoş
raftara, isti münasibətə, habelə istirahətə,
əyləncəyə, həyatın təbii axarına və
sadəliyinə geniş yer ayırdı.*

❧ GÜNORTA İSTİRAHƏTİ ❧

Peyğəmbər ﷺ, adətən, Zöhr qabağı həmin günü yanında qaldığı yoldaşının evinə gedərdi. Evə daxil olduqda ilk gördüyü iş Uca Allahı zikr etmək, misvakla dişlərini təmizləmək və ev əhlini salamlamaq idi. Daha sonra Duha namazını qılardı. Bəzən evə daxil olduqda yeməyin hazır olduğunu görər və həmin yeməkdən nuş edərdi. Bəzən isə orucly olduğu halda ona yemək təqdim olunar və buna görə də (nafilə – könüllü tutduğu) orucunu pozardı.

Zöhr qabağı Peyğəmbərin ﷺ ev əhli ilə baş-başa qaldığı və istirahətə çəkildiyi bir vaxt idi. Bəzi hallarda isə bu saatda onun yanına möminə qadınlar gələr və dinləri ilə əlaqəli camaat içində verə bilmədikləri sualları Peyğəmbərə ﷺ verərdilər. Təbii ki, onlar bu kimi sualları Peyğəmbərin ﷺ yoldaşlarının önündə ona ərz edərdilər. Onlar da, öz növbələrində, qadınlarla əlaqəli Peyğəmbərin verdiyi bu cavabları yadda saxlayar və daha sonra bilməyənlərə öyrədərdilər. Hərdən isə Zöhr qabağı yaxın dostlarından bəziləri müəyyən işləri ərz etmək üçün onun yanına gələrdi.

İnsanlar içində ən yumşaq xasiyyətə sahib olan Peyğəmbər ﷺ ev əhli ilə baş-başa qaldıqda son dərəcə gülərliz və təbəssümlü biri olar və ev işlərində yoldaşlarına əl tutardı. Ayaqqabısını təmir edər, paltarını tikər, qoyunları sağar – bir sözlə, öz ehtiyaclarını özü ödəyər və hər bir kişi kimi o da öz evində iş görərdi. Bu kimi hallar onun ailə münasibətlərinə verdiyi dəyəri göstərir. O ﷺ elə böyük bir əxlaqın sahibi idi ki, hətta ev işlərində belə həyat yoldaşlarına köməklik göstərər və bununla da onlara demək istəyərdi ki, bu ev hamımızın evi, bu həyat da hamımızın həyatıdır. Şübhəsiz ki, onun bu növ əməllərində biz müsəlmanlar üçün ailə qaygılarını gülərlizlə qarşılamağımız və ailə məsuliyyətini dərk etməyimiz baxımından böyük ibrətlər vardır. İnsanların içində insanlığa və öz ailəsinə qarşı ən xeyirxah olan kəsə – Muhəmmədə Uca Allahın salam-duası olsun! O ﷺ öz evində yoldaşlarına qarşı

sevgi və məhəbbətə, xoş rəftara, isti münasibətə, habelə əyləncəyə, həyatın təbii axarına və sadəliyinə geniş yer ayırırdı. Belə ki, bir gün Sevda anamız Aişə anamızı ziyarətə gəlir. Peyğəmbər ﷺ onunla Aişənin arasında oturur. Həmin gün Aişə anamız Peyğəmbər ﷺ üçün xırda-xırda doğranmış ətdən, yağ və undan “xazira” adlı yemək hazırlamışdı. Aişə anamız Sevdaya: “Nuş et!” dedikdə o, yeməkdən boyun qaçırır. Aişə anamız: “Ya yeyəcəksən, ya da yeməyi üzünə sürtəcəm”, – deyir. O, yenə də yeməkdən imtina edir. Bunun üzərinə Aişə anamız əlini yeməyin içinə salıb, sonra da Sevdanın üzünü bulayır. Sevda anamız da yeməkdən götürüb onun üzünə sürtür. Bütün bunları seyr edən Peyğəmbər ﷺ isə hər ikisi ilə birlikdə gülürdü. Beləcə Peyğəmbərin ﷺ evindən sevincli və xoş səs eşidilirdi. Elə bu ərəfədə Ömər ؓ evin yanından keçirdi. Ömər səsini eşidən Peyğəmbər ﷺ onun evə qonaq olacağını təxmin edib: “*Durun ikiniz də üzünüzü yuyun!*”, – dedi. Ömər ؓ evə yaxınlaşaraq: “Ey Allahın rəsulu, Allahın sənə salamı, rəhməti və bərəkəti olsun! Evə daxil ola bilərəmmi?” – dedikdə Peyğəmbər: “*İçəri gir, içəri gir!*” – buyurdu (Əbu Yalə). Bu formada ailəcanlılıq, istiqanlılıq Peyğəmbərin ﷺ həyatında xüsusi bir yer tutardı. O ﷺ belə demişdir: “*Həqiqətən, bizim dinimizdə genişlik (rahatlıq) vardır*”.

Peyğəmbər ﷺ Zöhr namazına qədər bir az yatıb dincələrdi. Onun günorta istirahəti, adətən, öz evində, həyat yoldaşlarının yanında olardı. Bəzi hallarda isə məhrəmi (süd xalası) olan Ummu Suleymin yanına gedər və günorta onun evində dincələrdi. Yay günlərinin birində Allah rəsulu ﷺ Ummu Suleymin evində ikən yuxuya dalmış və elə tərləmişdi ki, hətta təri yatağın üzərindəki bir dəri parçasının üstündə toplanmışdı. Ummu Suleym Peyğəmbərin tərini silməyə və onu balaca bir şüşə qabın içinə sıxmağa başladı. Bu əsnada Allah rəsulu ﷺ yuxudan oyandı və “*Sən nə edirsən, ey Ummu Suleym?*” – deyə soruşdu. Belə cavab verdi: “Ey Allahın rəsulu, sən tərini ətrimə qatıram, çünki o, ətirlərin ən gözəlidir. Həmçinin sən tərinin balalarını üçün bərəkətli olacağına ümid edirəm”. Peyğəmbər ﷺ: “*Düz edirsən*”, – dedi (Buxari və Müslim).

Peyğəmbər ﷺ Zöhr namazını qıldıqdan sonra əshabına vaxt ayırmırdı. Baş vermiş bir hadisə, yaxud mühüm bir məsələ ilə əlaqədar insanlara xitab edərdi. Çünki bu vaxt camaatın bir araya gəldiyi vaxt idi. Belə ki, hər kəs günorta yuxusundan durmuş, yaxşıca dincəlmiş və hamılıqla bir yerə cəm olmuşdur. Təbii ki, belə bir vəziyyətdə qulaq eşitdiyini yaxşı qavrayardı. Bəzən isə günorta vaxtını müsəlmanların ehtiyaclarını qarşılamaq üçün sərf edərdi.

☪ GÜNORTA MƏCLİSİ ☪

Günəş zenit xəttini keçəndən sonra Bilal ☪ Zöhr azanını verərdi. Əgər Peyğəmbər ☪ yatmış olsaydı, günorta yuxusundan ayılar, müəzzinin dediklərini təkrarlayar, sonra dəstəmaz alardı. Daha sonra evində dörd rükət namaz qılardı (Buxari və Müslim). O ☪ belə deyərdi: *“Bu vaxt səma qapılarının açıldığı bir vaxtdır. Çox istərdim ki, belə bir vaxtda saleh bir əməlin Uca Allaha yüksəlsin”* (Tirmizi). Bir az gözlədikdən sonra məscidə gedərdi. Bəzən məscidə getdikdə həyat yoldaşlarından birini öpərdi (Əhməd və Tirmizi). Məscidə daxil olduqda Bilal ☪ namaz üçün iqamə verərdi.

Bir dəfə namaza çıxdıqda nəvələri Həsən və Hüseyini ☪ qucağına götürərək məscidə daxil oldu, irəli keçdi və onları yerə qoydu. Sonra təkbir gətirərək namaza başladı. Namaz əsnasında səcdə etdikdə səcdəni bir xeyli uzatmalı oldu. Arxasında namaza duran səhabələrdən Şəddəd ibn Həd ☪ başını səcdədən qaldırıb gördü ki, Peyğəmbər ☪ səcdədə ikən nəvələri onun kürəyinə miniblər. Allah rəsulu ☪ namazını bitirdikdən sonra camaat belə dedi: *“Ey Peyğəmbər, sən namazda səcdəni çox uzatdın. Hətta biz nə isə baş verdiyini, yaxud sənə vəhy nazil olduğunu zənn etdik”*. Allah rəsulu ☪ belə cavab verdi: *“Bunların heç biri baş verməmişdir. Lakin mənim iki balam üstümə çıxmışdı, mən isə onların bu məşğuliyyətlərinə mane olmaq istəmədim”* (Nəsai).

Peyğəmbər ☪ Zöhr namazını ilk vaxtında qılardı. Birinci rükəti uzadar, ikinci rükəti isə nisbətən qısa tutardı. Hər iki rükətdə təxminən otuz ayə oxuyardı (Müslim). Hərdən bir az uzadardı. Bu namazda surələri səssiz oxuyardı. Camaat onun namaz qıraətini saqqalının tərپənməsindən bilərdi. Bəzən isə qıraət zamanı bir-iki ayəni eşidərdilər.

Peyğəmbər ☪ Zöhr namazını qıldıqdan sonra əshabına vaxt ayırdardı. Baş vermiş bir hadisə, yaxud mühüm bir məsələ ilə əlaqədar insanlara xitab edərdi. Çünki bu vaxt camaatın bir araya gəldiyi vaxt idi. Belə ki, hər kəs günorta yuxusundan durmuş,

yaxşıca dincəlmiş və hamilıqla bir yerə cəm olmuşdur. Təbii ki, belə bir vəziyyətdə qulaq eşitdiyini yaxşı qavrayardı.

Mudar qəbiləsinin heyəti Mədinəyə gəldikdə Peyğəmbər ﷺ onların necə kasıb və yoxsul olduqlarını gördü. Onların bu çətin və ağır vəziyyətlərini görən Peyğəmbər ﷺ çox pis oldu. Zöhr namazını qıldıqdan sonra minbərə qalxaraq camaata üz tutdu və hər kəsi Mudar qəbiləsinin heyətinə yardım etməyə səslədi. Hamı əl birliyi ilə bu yardım aksiyasına dəstək verdi, hətta məsciddə qida və paş-paltardan ibarət iki qalaq əmələ gəldi. Bunu görən Peyğəmbərin ﷺ sevincdən üzü açıldı (Müslim).

Maiz ibn Malikin ﷺ zina səbəbilə rəcm – daşqalaq olunduğu gün Zöhr namazından sonra Peyğəmbər ﷺ minbərə qalxaraq camaata xitab etdi. Uca Allaha həmd-səna etdikdən sonra belə dedi: *“Hər dəfə Allah yolunda döyüşə çıxdıqda keçi iniltisi kimi iniltisi olan (yəni şəhvətpərəst) biri döyüşdən geri qalar. O da az miqdarda qida ilə döyüşdə iştirak edənin yoldaşına yaxınlaşaraq onu aldadar. Uca Allaha and olsun ki, belə bir iş tutan kəs görsəm, onu cəzalandıracam”* (Müslim). Sanki həmin günü buna oxşar bir hadisə baş vermiş, buna görə də Allah rəsulu ﷺ təcili olaraq öz xəbərdarlığını etmiş və bunu Cümə xütbəsinə qədər təxirə salmamışdır.

Sonra Peyğəmbər ﷺ məscidlə bitişik olan evinə dönər, Zöhr namazına bağlı olan iki rükətli sünnə namazını qıldırı. Daha sonra əshabının yanına dönər və bəzən Əsr namazına qədər onlarla oturardı. Bəzən isə günorta vaxtını müsəlmanların müəyyən ehtiyaclarını qarşılamaq üçün sərf edərdi. Buna misal olaraq, Peyğəmbərin ﷺ Səd ibn Rabinin qızlarının miraslarını bölmək üçün Bəqi qəbiristanlığının şimalında yerləşən Əsvafa getməsinə qeyd etmək olar. Belə ki, miras ayəsi nazil olduqdan sonra Allah rəsulu ﷺ Sədin iki qızına malın üçdə birini, analarına səkkizdə birini, malın qalan hissəsini isə əmilərinə vermişdir. Sədin qızları İslamda qızların atadan miras aldıkları ilk şəxslərdir. Sonra Peyğəmbərə ﷺ ət və çörəkdən ibarət nahar gətirildi, o və onunla birlikdə olanlar həmin yeməkdən nuş etdilər (Əhməd və Tirmizi).

Peyğəmbərin ﷺ Əsr namazından sonra əshabı ilə olan söhbəti Zöhr namazından sonrakı məclisə nisbətdə daha qısa olardı. Bunun səbəbi həm camaatın yorğunluğu, həm də iş-gücləri ilə əlaqədar idi. Allah rəsulu ﷺ adətən, Əsrdən sonrakı vaxtını evində, həyat yoldaşları ilə birgə keçirərdi. Bəzi hallarda isə əshabı onu Əsr namazından sonra onun da iştirak etməsini istədikləri bir yerə dəvət edərdi, o ﷺ da buna etiraz etməzdi.

❧ AXŞAMÜSTÜ ❧

Peyğəmbər ﷺ Əsr namazı üçün azan verildikdən sonra camaatın toplanmasını gözləyər, daha sonra məscidə gedərək Əsr namazını qıldırırdı. O ﷺ, Əsri ilk vaxtında qılardı. Əsr namazının qiraətini Zöhr namazının qiraətinin yarısı qədər edərdi. Namazı tamamladıqdan sonra əshabına tərəf dönər və onlara deməyə sözü olardısı, deyərdi. Əsr namazından sonra əshabı ilə olan söhbəti Zöhr namazından sonrakı məclisə nisbətdə daha qısa olardı. Bunun səbəbi həm camaatın yorğunluğu, həm də iş-gücləri ilə əlaqədar idi.

Bir dəfə Əsr namazını qılıb tamamladıqdan sonra ayağa qalxmış və üzünü məscid əhlinə tutaraq belə demişdir: *“Kim tam şəkildə dəstəmaz aldıqdan sonra: “Mən şahidlik edirəm ki, Allahdan başqa haqq məbud yoxdur və şahidlik edirəm ki, Muhəmməd Onun qulu və elçisidir!” – desə, (Qiyamət günü) onun üçün Cənnətin səkkiz qapısı açılar və o, istədiyi qapıdan içəri daxil ola bilər. Kim gözəl tərzdə dəstəmaz alıb, sonra iki rükət namaz qılsın, qəlbini və üzünü buna yönəldərsə (yəni həm cismən, həm də qəlbən həmin namaza yönəldərsə), Cənnətə girmək ona vacib olar”* (Müslim).

Allah rəsulu ﷺ Əsr namazını tamamladıqdan sonra zövcələrinin yanına gedər, bir-bir onlara dəyər, hamısı ilə yaxından maraqlanardı. Ən sonda isə həmin günü yanında qalacağı yoldaşına dəyər və onun yanında qalardı. Bəzən yoldaşlarının hamısı həmin günü yanında qalacağı zövcəsinin evinə toplaşardılar. Allah rəsulu ﷺ, adətən, Əsrdən sonrakı vaxtını evində, həyat yoldaşları ilə birgə keçirərdi. Onun yoldaşları ilə olan məclisi, söhbəti ailə münasibətləri çərçivəsində olardı. Bu məclisdə o ﷺ, yoldaşları ilə birgə şəri, elmi məsələləri müzakirə edər, onlarla sorğu-sual aparar və onlara qaranlıq qalan məsələlərə səbirlə, alicənablıqla və gözəl tərzdə aydınlıq gətirərdi.

Budur Aişə anamız Peyğəmbərdən ﷺ dini təbliğ zamanı qarşılaşdığı ən çətin günləri barədə soruşur: “Ey Allahın rəsulu, Uhud döyüşündən də çətin bir günün olubmu?” Peyğəmbər ﷺ belə cavab verir: *“Sənin qövmündən (Qureyşdən) çəkdiyimi çəkmişəm. Onlardan ən çox əziyyət gördüyüm gün isə Əqabə günü (Əbu Talibin və Xədicənin vəfatından sonra) gördüyüm əziyyətdir. Belə ki, mənə himayə etmələri üçün Taifdəki qohumlarıma – Əbdüküləl övladlarından İbn Əbdüəliyə dəvətimi ərz etdim, o isə bunu qəbul etmədi (çox pis və sərt şəkildə qarşılıq verdi). Mən də üzgün halda hara gedəcəyimi bilmədən oradan ayrıldım. (Seylul-Kəbir deyilən yerdə, Taifdən təxminən on beş kilometr kənardə yerləşən) Qarnus-Səalibdə özümə gəldim. Başımı yuxarı qaldırıb gördüm ki, bir bulud mənə kölgələyir. Baxdım, buludun içində Cəbrayılı gördüm. Mənə səslənərək belə dedi: “Uca Allah qövmünün sənə nələr dediyini, sənə necə qarşılıq verdiyini eşitdi və sənin yanına əmrinə müntəzir şəkildə dağlar mələyini göndərdi”. Daha sonra dağlar mələyi mənə səsləndi, mənə salamladı və belə dedi: “Ey Muhəmməd, Uca Allah qövmünün sənə nələr dediyini eşitdi. Mən dağlar mələyiyəm. Rəbbin mənə sənənin yanına əmrinə müntəzir şəkildə göndərdi. İstədiyini əmr et! İstəsən, Məkkənin dağlarından ikisini (Queyqəan və Əbu Qubeys dağlarını) onların üzərinə salım”.* Peyğəmbər ﷺ isə belə cavab verdi: *“Əksinə, Uca Allahın onların belindən yalnız Özünə ibadət edəcək nəsililər çıxaracağına ümid edirəm”* (Buxari və Müslim). Peyğəmbər ﷺ ilə Aişə anamız arasında olan bu qarşılıqlı hisslər necə də ülvi hisslərdir! Belə ki, o, Allah rəsulunun ﷺ kədərinə şərikin olmuş və ondan ən çətin və ağır günləri barədə maraqlanmışdır.

Peyğəmbər ﷺ bir gün yoldaşı Həfsə ilə söhbət edərkən belə deyir: *“Mən ümid edirəm ki, Uca Allahın izni ilə, Bədr və Hüdeybiyyədə iştirak edənlərin heç biri Cəhənnəmə vasil olan deyil”.* Bunu eşidən Həfsə anamız belə deyir: *“Ey Allahın rəsulu, məgər Uca Allah “İçinizdən hər kəs oraya (Cəhənnəmə) varid olacaqdır. Bu, Rəbbinin əzəldən müəyyən etdiyi qəti bir qərarıdır”* (Məryəm surəsi, 71) deyə buyurmurmu?! Peyğəmbər ﷺ belə cavab

verir: *“Bəs ayənin davamında nə buyurduğunu görmürsən?” Uca Allah buyurur: “Sonra Biz müttəqiləri oddan xilas edəcək, zalımları isə orada diz üstə çökmüş halda tərک edəcəyik”* (Müslim).

Əgər Peyğəmbər ﷺ zəhin açıqlığına, düşüncə və təfəkkürə önəm verməsəydi, onunla yoldaşları arasında bu cür fikir mübadiləsinin baş tutması mümkünsüz olardı. O ﷺ, fikir mübadiləsini yəqinliyə və əminliyə aparən bir yol hesab edərdi.

*Peyğambər ﷺ Məğrib
namazını ilk vaxtında qılar
və qaranlıq çökməmiş bitirərdi.
Adətən, Məğrib namazını və qiraətini
qısa tutar, çox uzatmazdı. Həmçinin
insanların istirahətə olan ehtiyacları
və axşam yeməyi səbəbilə namazdan
sonra camaata xitab etməzdi.
Peyğambər ﷺ Məğrib ilə İşa
arası yatmağı xoşlamazdı.*

❧ MƏĞRİBDƏN SONRA ❧

Məğrib azanı verildikdən sonra Peyğəmbər ﷺ azacıq gözləyər, sonra məscidə gedərdi. Məscidə girdikdə əshabının namaza tez gəldiyini və məscidin sütunları arxasında iki rükət nafilə namaz qıldığını görərdi. Çünki o ﷺ özü əshabını bu namaza təşviq edər və belə deyərdi: *“Məğrib namazından öncə (nafilə) namaz qılın!”* (Buxari və Müslim). Məğribin azanı ilə iqaməsi arasında çox vaxt olmadığına görə Peyğəmbər ﷺ məscidə daxil olan kimi namaz üçün iqamə gətirilər və Məğrib namazı qılınardı. Peyğəmbər ﷺ Məğrib namazını ilk vaxtında qılar və qaranlıq çökməmiş bitirərdi. Adətən, Məğrib namazını və qıraətini qısa tutar, çox uzatmazdı (Nəsai və Əhməd). Çox nadir hallarda bu namazı uzadardı. Bir dəfə Məğrib namazında ət-Tur, başqa bir vaxt isə əl-Mursəlat surələrini oxumuşdur (Buxari və Müslim). Həmçinin insanların istirahətə olan ehtiyacları və axşam yeməyi səbəbilə digər namazlarda olduğu kimi, bu namazdan sonra camaata xitab etməzdi. Namazı qıldıqdan sonra evinə qayıdar və Məğribin iki rükətli sünnətini qıldardı. Daha sonra axşam yeməyini yeyərdi. Bu vaxt, adətən, onun axşam yeməyinin vaxtı idi. Peyğəmbər ﷺ əshabına tövsiyə edərdi ki, kasıb müsəlmanları da özləri ilə birgə axşam süfrəsinə dəvət etsinlər. O belə deyərdi: *“Kimin evində iki nəfərlik yemək varsa, üçüncü adamı dəvət etsin. Kimin evində üç nəfərlik yemək varsa, dördüncü adamı dəvət etsin!”* (Buxari və Müslim)

Evində yemək bol olduğu vaxtlar özü ilə axşam yeməyinə on nəfər kasıbı aparardı. Bəzən evinə getdikdə yemək üçün xurma və sudan başqa bir şey tapmazdı. Bəzən isə elə olardı ki, günlərlə evində qazan asılmazdı. Peyğəmbərin ﷺ süfrəsi o dövrün ərəb adətinə uyğun olaraq yerdən açılırdı. Əlini yeməyə uzatdıqda Allahın adını çəkərək *“bismilləh”* deyər, üç barmaq ilə önündən yeyərdi. Qabın ortasından deyil, kənarlarından yeməyi tövsiyə edərdi. Evində hazır olan yeməkdən yeyər, olmayanı isə tələb etməzdi.

Peyğəmbər ﷺ əshabı ilə birlikdə süfrəyə oturduqda mütləq onlarla söhbətləşər, onlara öyüd-nəsihət verər və elm öyrədər. Əgər süfrə başında zövcələrindən biri və ya bir neçəsi onunla birgə olarsa, onlarla deyib-gülər, söhbət edər və beləcə maddi qida sayılan bu axşam süfrəsi həm də mənəvi qidaya çevrilirdi.

Peyğəmbər ﷺ yemək yeyib bitirdikdən sonra barmaqlarını yalayar, habelə yeməyi tam yeyib qabı təmizləməyi tövsiyə edərək belə buyurardı: *“Siz yeməkdəki bərəkətin hansı tikədə olduğunu bilmirsiniz”*. Yeməkdən sonra belə dua edər: *“Əlhəmdulilləhi həmdən kəsiran tayyibən mubərakan fihi ğayra məkfıyyin va lə muvaddəin va lə mustağnən anhu Rabbənə”* (mənası: *“Rəbbimiz Allaha çoxsaylı, xoş, mübarək, ardı-arası kəsilməyən və ehtiyac duyulan bir şəkildə həmd olsun!”*) (Buxari). Yemək yedikdən, habelə süd içdikdən sonra ağzını yuyardı.

Peyğəmbər ﷺ İşa azanına qədər evində qalardı. İşa namazından qabaq yatmağı, sonra isə danışmağı xoşlamazdı. Bilal ؓ İşa namazı üçün azan verdikdən sonra Allah rəsulu ﷺ namaza tələsməz, camaatı gözləyər. Əgər camaatın toplandığını görsəydi, namazı ilk vaxtında qılar, əks halda isə gecikdirər. Əgər İşa namazını gec qılmaq insanlara çətin olmasaydı, gecikdirməyi sevər. Peyğəmbər ﷺ insanlara namazı ən xəfif, lakin kamil şəkildə qıldıran biri idi.

İşa namazını bitirdikdən sonra camaata tərəf dönər və ehtiyac olduğu təqdirdə onlara xitab edər. Ehtiyac olmadığı təqdirdə İşadan sonra danışmağı xoşlamazdı. İnsanların yorğunluğu və yuxuya olan ehtiyacları səbəbilə İşa namazından sonra çox nadir hallarda və son dərəcə qısa danışardı. Həmin nadir hallardan biri bu idi: Həyatının son günlərində İşa namazını qıldıqdan sonra ayağa qalxdı və camaata belə dedi: *“Bu gecəni gördünüzmü?! Bax yüz ildən sonra bu gün yer üzündə yaşayanlardan heç kəs həyatda olmayacaqdır”* (Buxari və Müslim). (Allah rəsulu ﷺ bu sözü hicrətin onuncu ilində demişdir. Həqiqətən də, tam yüz ildən sonra, yəni hicrətin 110-cü ilində həyatda olan son səhabə Əbut-Tufeyl Amir ibn Vasilə ؓ vəfat etmişdir).

*Peyğəmbər ﷺ İsa
namazından sonra bir müddət
zövcələri ilə oturur, yatmamışdan
öncə onlarla söhbət edərdi. Bəzən
gecə vaxtı Mədinəyə gələn qonaqlarla –
heyətlərlə söhbətləşərdi. Bəzi hallarda
isə Əbu Bəkr və Ömər ilə oturur,
müsəlmanların problemləri və dövlət
işləri ilə əlaqədar məsləhət-
məşvərət edərdilər.*

YATMAMIŞDAN ÖNCƏ

Sonra Peyğəmbər ﷺ evinə qayıdır və İşa namazının iki rükətli sünnətini qıladı. Daha sonra bir müddət zövcələri ilə oturur, yatmamışdan öncə onlarla söhbət edərdi. Hərdən bəzi səhabələrin və ya ənsarın (Mədinə əhlinin) evində gecə söhbətləri edərdi. Bəzən isə gecə vaxtı Mədinəyə gələn qonaqlarla – heyətlərlə söhbətləşərdi. Bəzi hallarda isə Əbu Bəkr və Ömərle ﷺ oturur, müsəlmanların problemləri və dövlət işləri ilə əlaqədar məsləhət-məşvərət edərdilər.

Əgər gecə vaxtı yolla gedərkən əshabından gözəl səslə Quran oxuyan birini eşidərdisə, ayaq saxlayıb həmin qiraətə qulaq verərdi. Necə ki bir gecə Əbu Musa əl-Əşarinin ﷺ evinin yanından keçdikdə onun gözəl qiraətini eşitmiş, ayaq saxlayıb dinləmişdir. Səhəri gün onunla qarşılaşdıqda belə demişdir: *“Ey Əbu Musa, bir məni görsəydin, keçən axşam sənə qiraətini necə dinləyirdim. Həqiqətən də, sənə Davud peyğəmbərin səs tellərindən bəxş edilmişdir”* (Buxari və Müslim). Bir gecə məscidə daxil olduqda Abdullah ibn Məsudun ﷺ namaz qıldığını və namazda gözəl avazla ən-Nisa surəsini oxuduğunu görür. Peyğəmbər ﷺ dayanıb onu dinləyir və sonra belə deyir: *“Əgər kim Quranı nazil olduğu təzəlikdə oxumaq istəyirsə, onu İbn Ummu Əbdin (İbn Məsudun) qiraəti ilə oxusun!”* (Əhməd).

Allah rəsulu ﷺ məscidə daxil olduqda eşidilən bir səslə, lakin yatanı da oyatmayacaq bir şəkildə salam verərdi. Belə ki, o dövrdə məsciddə gecələyən kasıb müsəlmanlar olardı. Məscidə daxil olduqda namaz qılar, sonra evinə keçərdi. Evinə daxil olduqda və yatmaq istədikdə əynindəki üst paltarlarını çıxardardı. Peyğəmbərin ﷺ yatağı və yastığı içi xurma lifləri ilə doldurulmuş dəridən ibarət idi. Daha sonra gecənin səssizliyi, Mədinənin ecazkar sükunəti və köüllərə fərahlıq bəxş edən bu həssas atmosfer içində yoldaşı ilə bir müddət söhbətləşərdi. Təbii ki, bütün bunlar kişi və qadının qəlbində ailə münasibətlərinin və ülvi

hisslərin daha da dərinləşməsinə, kök salmasına səbəb olan amillərdəndir.

Allah rəsulu ﷺ yatağına çəkildikdə belə deyərdi: *“Əlhəmdulillahilləzi ət'amənə və səqənə və kafənə və əvanə, fə kəm mim-mən lə kəfiyə ləhu və lə mu'viyə”* (mənası: *“Bizi yedirdən, içirdən, qoruyan və bizə sığınacaq verən Allaha həmd olsun! Neçə-neçə şəxslər vardır ki, onların nə bir qoruyanı, nə də bir sığınacaq verəni var”*) (Müslim). Həmçinin misvakını yanına qoyardı ki, oyandıqda onunla dişlərini təmizləsin. Belə ki, o ﷺ həm günorta, həm də gecə yatışından qalxan kimi, ilk növbədə, dişlərini təmizləyərdi. O ﷺ, pak ağzını – dişlərini daima misvakla təmizləməyə adət etmişdi. Peyğəmbər ﷺ yatarkən sağ böyrü üstə uzanar, sağ əlini yanağının altına qoyar və belə dua edərdi: *“Allahummə bismikə əmutu və əhyə”* (*“Allahım, Sənin adınla ölür və dirilirəm”*) (Buxari və Müslim).

Həmçinin belə deyərdi: *“Allahummə, əsləmtu nəfsi ileykə, və fəvvədu əmri ileykə, və vaccəhtu vachi ileykə, və əlcə'tu zahri ileykə, rəğbətən və rahbətən ileykə. Lə məlcə'ə və lə mənəcəə minkə illə ileykə. Əməntu bi kitəbikəlləzi ənzəltə və bi nəbiyyikəlləzi ərsəltə”* (mənası: *“Allahım! Sənə ümid edərək və Səndən qorxaraq canımı Sənə təslim etdim, işimi Sənə həvalə etdim, üzümü Sənə çevirdim, küərəyimi Sənə etibar etdim. Sığınacaq və Səndən (əzabından) xilas olmaq üçün nicat yeri yalnız Sənə yönəlməkdir. Sənin nazil etdiyən Kitaba və göndərdiyin Peyğəmbərə iman gətirdim!”*) (Buxari).

Bəzi gecələr yatmamışdan öncə Quran oxuyardı. Gecə vaxtı bir tərəfdən digər tərəfə çevrildikdə belə deyərdi: *“Lə ilahə illəllahul-vahidul-qahhar, Rəbbus-səməvati vəl-ard və mə bəynəhuməl-Azizul-Ğəffər”* (*“Hər şeyə qalib gələn, tək olan Allahdan başqa haqq məbud yoxdur! O, göylərin, yerin və onların arasında olanların qüdrətli və bağışlayan Rəbbidir!”*) (Hakim).

Peyğəmbərin ﷺ dodaqları daima Rəbbini zikr etməklə nəm qalardı. Ona qulluq edən səhabələrdən Rabia ibn Kəb ؓ belə nəql edir: *“Allah rəsulu ﷺ İşa namazını qılıb evinə daxil olduqdan sonra*

“bəlkə mənə bir Őey  mr edər” deyə, qapısının önündə oturdum. Məni yuxu basıb gözlərim yumulanacan onun “*subhan llah, subhan llah, subh nallah v  bih mdihi*” deyərək zikr etdiyini eŐid rdim” (Əhməd).

*Peyğəmbər ﷺ dünyanın
naz-nemətlərindən tamamilə
kənar olan otağında ibadətə çəkilər
və üzərində səcdə edə biləcəyi balaca
bir həsirin üstündə namaza durardı.
Onun ﷺ gecənin səssizliyi içində qıldığı
namazlar özündə ən dərin mənalari
ehtiva edən və ən çox həzz duyduğu
ibadət idi, Rəbbinə qovuşana qədər
də bu ibadətində davam etmişdir.*

☞ GECƏ İBADƏTİ ☜

Gecə yarısı olduqda Peyğəmbər ﷺ yuxudan oyanar, əlini üzünə çəkər və gözlərini ovxalayardı. Sonra misvakını götürər, pak, mübarək dişlərini təmizləyər. Bəzən gözlərini səməyə qaldırır, gecənin səssizliyi və sakitliyi içərisində Uca Allahın məxluqatı üzərində olan qüdrətini düşünərək göyə tamaşa edər və Ali-İmran surəsinin axırına qədər bu ayələri oxuyardı: *“Həqiqətən, göylərin və yerin yaradılmasında, gecə ilə gündüzün bir-birini əvəz etməsində ağıl sahibləri üçün dəlillər vardır. O kəslər ki ayaq üstə olanda da, oturanda da, uzananda da Allahu yad edər, göylərin və yerin yaradılışı barədə düşünər və belə deyərlər: "Ey Rəbbimiz! Sən bunları əbəs yerə xəlf etməmişən. Sən pak və müqəddəssən. Bizi Cəhənnəm əzabından qoru!”* (Ali-İmran surəsi, 190-191 / Buxari)

Sonra divardan asılmış su tuluğundan qabına su tökər, suya qənaət edərək kamil şəkildə dəstəmaz alardı. Daha sonra paltarını – ridasını və izarını geyinər, gecə namazına durmamışdan öncə Rəbbini təzim edərək zikr edər.

Gecə namazına başladığında, ilk öncə, Rəbbini ucaldacaq kəlimələrlə Onu sevərək və Ona doğru can ataraq namaza başlayardı. Peyğəmbərin ﷺ namazın başlanğıcında etdiyi zikr və dualar özündə Uca Allaha həmd-səna və təzimi ehtiva edən geniş mənalı dualar idi. Allah rəsulu ﷺ gecə namazına iki xəfif rükət ilə başlayardı. Daha sonrakı rükətlərdə isə qiyamı (qiraəti), rüku və səcdələri uzadardı. Onun gecə namazları gün ərzində qıldığı namazları içərisində açılış duası, qiraəti və duaları ən uzun olan namaz idi. Namazlarında Qurani-Kərimi aramla və mənasına diqqət yetirərək oxuyardı. Uca Allahın nemətlərindən bəhs edən rəhmət ayələrinə çatdıqda Allahdan rəhmətini, nemətini diləyər, əzab ayələrini oxuduqda əzabından Ona sığınar, zikr ayələrində isə Rəbbini yad edər. Rüku etdikdə və səcdəyə qapandıqda rükusunu və səcdələrini uzadardı. Adətən, əlli ayə oxuna biləcək miqdarda

səcdəsini uzadardı. Gecə boyunca həzin qiraətini, müti dualarını və pak zikrlərini davam etdirərdi.

Peyğəmbərin ﷺ gecə namazındakı halına diqqət yetirən kəs hiss edir ki, onun bu ibadəti özündə dərin mənalar ifadə edən bir ibadətdir. Belə ki, onun gecə namazında mənəvi hissləri, ali duyğuları bir araya gələr, sanki ruhu mələklər aləminə seyrə çıxar və Allahın nur hicabı onu tamamilə öz ağışuna alar. Sanki o ﷺ öz gözlərilə Rəbbinin Ərşinə tamaşa edər və Rəbbi ilə tənhalığa çəkilərdi. Rəbbinə ən kamil şəkildə həmd edər, ən uca şəkildə Onu öyər və özündə ən dərin mənaları ehtiva edən kəlmələrlə Ona dua edərdi. Əslində burada təəccüblü bir hal yoxdur! Çünki o, vaxtı ilə Uca Allah tərəfindən səmaya yüksəldilmiş və onun üçün yeddi qat səmanın qapıları açılmışdır. Elə bir məqama ucaldılmışdır ki, həmin yerdə mələklərin qələmlərinin səsinə belə eşitmişdir. O ﷺ, insanlar içində Rəbbini ən yaxşı tanıyan, Ona ən kamil şəkildə iman edən və yəqinliklə Onu təsdiqləyən biri idi.

Peyğəmbər ﷺ, adətən, gecə namazlarında Quran qiraətini çoxaldar, rükətlərin sayını isə azaldardı. Bəzi hallarda isə bunun əksini edərdi. Aişə anamız belə deyir: “Allah rəsulu ﷺ nə Ramazan ayında, nə də digər aylarda on bir rükətdən artıq gecə namazı qılmazdı. İlk öncə dörd rükət qıldardı ki, həmin rükətlərin gözəlliyi və uzunluğu barədə heç soruşma! Sonra yenə dörd rükət qıldardı ki, həmin rükətlərin də gözəlliyi və uzunluğu barədə heç soruşma! Daha sonra üç rükət qıldardı” (Buxari və Müslim).

Peyğəmbər ﷺ gecə namazlarında rükunu uzadar və beləcə rükusu qiyamının uzunluğuna yaxın olardı. Həmçinin səcdəni də uzadar və beləcə səcdəsi rükusunun uzunluğuna yaxın olardı. Səcdələrində müxtəlif növ dualarla Rəbbinə yalvarardı. Ömrünün sonlarında ruku və səcdələrində bu duanı çox edərdi: “*Subhənəkə Allahummə Rəbbənə və bihəmdikə, Allahumməğfirli*” (mənası: “*Allahım! Sən pak və müqəddəssən. Ey Rəbbimiz! Sənə həmd olsun. Allahım, məni bağışla!*”) (Müslim).

Gecə namazlarında Peyğəmbərin ﷺ namaza başlayarkən oxuduğu (“istiftəh” – “açılış”) dualarından biri də bu idi: *“Vaccəhtu vacchiyə lilləzi fətaras-səmāvati val-ərda hənifən, va mə ənə minəl-muşrikin, innə saləti va nusuki va məhyəyə va məməti lilləhi Rəbbil-ələmin, lə şəriyə ləhu va bizəlikə umirtu va ənə minəl-muslimin. Allahummə əntəl-məlikə lə iləhə illə əntə. Əntə Rəbbi va ənə abduka, zaləmtu nəfsi va'təraftu bi-zənbi, fəğfirli zunubi cəmian, innəhu lə yəğfiruz-zunubə illə əntə, vahdini liəhsənəl-əxləqi lə yəhdi liəhsəniyə illə əntə, vasrif anni seyyiəhə lə yasrifu anni seyyiəhə illə əntə. Ləbbeykə va sə'deykə, val-xayru kulluhu biyədəyə, vaş-şərru leysə ileyə, ənə bikə va ileyə, təbarəktə va təaleyə, əstəğfirukə va ətubu ileyə”*

Mənası: *“Üzüümü hənif (ixlasla Allaha ibadət edənlərdən) olaraq göyləri və yeri yaradana çevirdim. Mən müşriklərdən deyiləm. Şübhəsiz ki, mənim namazım da, qurbanım da, həyatım da, ölümüm də ələmlərin Rəbbi Allah üçündür. Onun heç bir şəriki yoxdur. Mənə belə buyurulmuşdur və mən müsəlmanlardanam. Allahım! Hökmdar Sənsən. Səndən başqa məbud yoxdur. Sən mənim Rəbbimsən, mən isə Sənin qulun. Özümə zülm etdim və günahımı etiraf etdim. Mənim bütün günahlarımı bağışla! Şübhəsiz ki, günahları ancaq Sən bağışlaya bilərsən. Mənə ən gözəl əxlaq nəsib et! Onun ən gözəlini ancaq Sən bəxş edə bilərsən. Onun pisindən məni uzaq et! Məni onun pisindən ancaq Sən uzaqlaşdırma bilərsən. Buyur, əmrinə müntəzirəm! Xeyir bütünlüklə Sənin əlindədir. Şər isə Sənə aid deyildir. Mən Səninləyəm, Sənə də dönəcəyəm. Mübarək və Ucasan! Səndən bağışlanma diləyir və Sənə tövbə edirəm”* (Müslim).

Rükularında etdiyi dualarından biri bu idi:

“Allahummə ləkə rakə'tu va bikə əməntu va ləkə əsləmtu xaşəə ləkə səm'i va bəsari va muxxi va azmi va asabi” (mənası: *“Allahım! Sənə rüku etdim, Sənə iman gətirdim, Sənə təslim oldum! Qulağım, gözüm, beynim, sümüyüm, sinirim Sənə tabe oldu!”*) (Müslim).

Səcdələrində etdiyi dualarından biri isə belə idi:

“Allahummə ləkə səcdətu və bikə əməntu və ləkə əsləmtu, səcdə vachiyə lilləzi xaləqahu, və savvarahu, və şəqqə səm'ahu və bəsarahu, fətəbərəkəllahu əhsənul-xaliqin” (mənası: *“Allahım! Sənə səcdə etdim, Sənə iman gətirdim, Sənə təslim oldum! Üzüm onu yaradana, ona surət verənə, onda göz və qulaq açana səcdə etdi. Yaradanların ən gözəli olan Allah nə qədər mübarəkdir!”*) (Müslim).

Bəzən rüku və səcdələrində Rəbbini bu cür yad edərdi:

“Subbuhun, quddusun, Rabbul-mələikəti var-ruh” (*“Pakdır, müqəddəsdir, mələklərin və Ruhun Rəbbidir!”*) (Müslim);

“Subhənə zil-cəbəruti, val-mələkuti, val-kibriyəi, val-azəmə” (*“Qüdrət, səltənət, böyüklük və əzəmət sahibi Allah pak və müqəddəsdir!”*) (Nəsai).

Görün bu Peyğəmbər ﷺ necə əzəmətli bir şəxsiyyətdir! Gecənin səssizliyi içərisində Rəbbinə əl açıb yalvarır, təzim və qulluq dolu zikrlərlə Onu yad edir. O ﷺ, Rəbbini bu cür yad etdikcə, bu şəkildə Ona yalvardıqca ruhu ən ali üfüqlərdə seyrə çıxır.

Gecənin son altıda biri qalana qədər Allah rəsulu ﷺ həzin qıraətini, müti dualarını və pak zikrlərini davam etdirərdi. Əgər gecə namazını tamamlayıb Vitri qılmaq istəsəydi, Vitri birlikdə qılmaq üçün yoldaşını da oyadardı. Vitr namazını üç rükət qılar, birinci rükətdə Fatihədən sonra əl-Əla surəsini, ikinci rükətdə əl-Kəfirun, üçüncü rükətdə isə əl-İxlas surələrini oxuyardı. Vitr namazının sonunda dua edərdi. Aişə anamız nəql edir ki, bir gecə Peyğəmbəri ﷺ yataqda görmədim, əlim ilə onu axtarmağa başladım, nəhayət, o, səcdə halında ikən əlim onun ayağının altına toxundu. Eşitdim ki, səcdədə bu cür dua edirdi: *“Allahummə inni əuzu biridakə min səxatikə, və bimuaʔəfikə min uqubətikə, və əuzu bikə minkə, lə uhsi sənəən aleykə, əntə kəmə əsneytə alə nəfsikə”* (*“Allahım! Sənin qəzəbindən razılığına, cəzalandırmağından əfvinə sığınırım. Səndən Sənə pənah aparıram. Mən Səni layiqincə*

tərif edə bilmərəm. Sən Özün Özünü tərif etdiyin kimisən!”) (Müslim və Tirmizi). Başqa bir gecə barədə Aişə anamız belə deyir: “Allah rəsulunun ﷺ yataqda olmadığını hiss etdim. Elə zənn etdim ki, yoldaşlarından birinin yanına gedib. Axtarmağa başladım və gördüm ki, rüku, yaxud səcdə halında ibadətdədir və bu cür dua edirdi: “*Subhanəkə və bihəmdikə, lə iləhə illə əntə*” (“*Sən qüsursuzsan, Sənə həmd olsun! Səndən başqa haqq məbud yoxdur*”). Bunu görənlər mۆminlərin anası Aişə belə deyir: “Anam, atam sənə fəda olsun, ey Peyğəmbər! Mən nə hayda, sən nə hayda!” (Müslim).

Vitr namazını tamamladıqdan sonra belə dua edərdi: “*Subhanəl-Məlikil-Quddus*” (“*Müqəddəs Hökmdar pak və nöqsansızdır!*”) Bu duanı üç dəfə deyər və üçüncüdə səsini uzadaraq yüksəldərdi (Əhməd).

Peyğəmbər ﷺ dünyanın naz-nemətlərindən tamamilə kənar olan otağında ibadətə çəkilər və üzərində səcdə edə biləcəyi balaca bir həsirin üstündə namaza durardı. Bəzən yoldaşı önündə yatdığı halda, çox nadir hallarda isə məsciddə namaz qılırdı.

*Peyğambər ﷺ həyatının son
günlərində hər gecə tənha şəkildə Bəqi
qəbiristanlığına gedər və orada İslamın
qələbəsi üçün çalışan, lakin bu zəfəri görmədən
vəfat edən əshabının qəbirləri önündə durardı.
Beləcə o ﷺ gecə saatlarının bir hissəsini vəfa
dostlarının qəbirləri önündə keçirərdi.
Əllərini açaraq onlar üçün dua edər,
onlara qarşı vəfa borcunu ödəyər və
mübarək xatirələrini yad edərdi.*

❧ GECƏNİN SƏSSİZLİYİ İÇİNDƏ ❧

Peyğəmbər ﷺ bəzən gecə təhəccüd namazı vaxtı qızı Fatimənin, kürəkəni Əlinin ﷺ evinə gedər, qapılarını döyər və onlara belə səslənərdi: *“Namaz qılmaq üçün durmursunuz?”* Həyatının son günlərində gecə vaxtı Bəqi qəbiristanlığına gedər, oradakılar üçün dua edərdi. Aişə anamızın da xəbər verdiyi kimi bunun başlanğıcı belə olmuşdur: *“Peyğəmbərin ﷺ mənim yanımda qalacağı gecə idi. Ridasını (beldən yuxarı olan geyimini) çıxartdı. Sonra ayaqqabılarını çıxardaraq ayaq tərəfinə qoydu. İzarının bir tərəfini açaraq yatağının üstünə sərdi və böyrü üstə uzandı. Çox keçməmişdi ki, mənim yatdığımı zənn edib yavaşca ridasını aldı, yavaşca ayaqqabılarını geyindi, qapını açaraq çölə çıxdı və yavaşca qapını bağladı. Mən də örtüyümü başıma çəkib paltarımın büründüm və arxasınca yola çıxdım. Nəhayət, Bəqi qəbiristanlığına gəlib çatdı. Uzun müddət ayaq üstə durdu və sonra üç dəfə əllərini qaldırdı. Daha sonra yan tərəfə keçdi, mən də keçdim. Yürüməyə başladı, mən də yürüdüm. İti addımlarla yürüdü, mən də sürətlə addımladım. O ﷺ daha sürətlə yürüməyə başladı, mən də sürətimi artırdım. Nəhayət, onu keçdim və içəri girdim. Elə təzə uzanmışdım ki, içəri girdi və belə dedi: *“Sənə nə olub, ey Aişə, tənəffəs olmusan?”* Dedim ki, heç bir şey. Mənə belə dedi: *“Ey Aişə, ya özüün de, ya da ki hər şeydən xəbərdar olan Allah Özünü mənə bildirəcəkdir”*. Mən: *“Anam, atam sənə fəda olsun, ey Allahın rəsulu!”* – dedim və hər şeyi ona anlatdım. O ﷺ: *“Önümdə gördüyüm qaraltı sən idin?”* – deyər soruşdu. Mən *“bəli”* dedikdə əli ilə sinəmi elə itələdi ki, məni incitdi və sonra belə dedi: *“Allah və rəsulunun sənə haqsızlıq edəcəyinizi zənn etdin?”* Mən dedim: *“İnsanlar nəyi gizlətsə də, Allah onu bilir”*. O *“bəli, elədir”*, – deyər qarşılıq verdi və belə dedi: *“Cəbrayıl yanıma gəldi və mənə belə dedi: “Rəbbin sənə Bəqi qəbiristanlığına getməyini və oradakılar üçün məğfirət (bağışlanma) diləməyini əmr edir”*. Mən isə sənəni yatdığını zənn etdim, həm sənəni oymaq istəmədim,*

həm də (oyaq ikən) tənhalıq hiss edəcəyindən çəkəndim". Daha sonra Aişə anamız: "Onlar üçün necə dua edim?" – deyə soruşur. Peyğəmbər ﷺ də belə cavab verir: "Əs-sələmu aleykum əhləldiyəri minəl-mu'mininə vəl-muslimin, və yərhamullahul-mustəqdiminə minnə vəl-mustə'xirinə və innə inşəallahu bikum ləhiqun" ("Ey bu diyarın mömin və müsəlman sakinləri! Sizə salam olsun! Allah bizdən əvvəl gedənlərə də, qalanlara da rəhmət etsin! Allah istəsə biz də sizə qovuşacağıq") (Müslim).

Bu hadisədən sonra Allah rəsulu ﷺ hər gecənin sonu Bəqi qəbiristanlığına çıxar və belə dua edərdi: "Əs-sələmu aleykum dəra qoumi mu'mininə, və ətəkum mə tuadunə ğadən muəccilun və innə inşəallahu bikum ləhiqun, Allahumməğfir li-əhli Bəqiil-ğarqad" ("Ey möminlər diyarının əhli, sizlərə salam olsun! Şübhəsiz ki, sizlərə də, bizlərə də və sabah vəd olduğunuz şeylərə də müəyyən bir vaxta qədər möhlət verilmişdir. İnşəallah, biz də bir gün sizlərə qovuşacağıq. Allahım, Bəqi qəbiristanlığında yatanları əfv eylə!")

Ey Rəbbim, gecənin səssizliyi içərisində tənha şəkildə Bəqi qəbiristanlığına gedən və orada İslamın qələbəsi üçün çalışan, lakin bu zəfəri, Məkkənin fəthini və insanların Allahın dininə dəstə-dəstə girdiklərini görmədən vəfat edən əshabının qəbirləri önündə duran Peyğəmbərin necə də əzəmətli bir şəxsiyyətdir! Onun əshabı hər bir çətinliyə sinə gərərək, səbir edərək, ən sıxıntılı günlərdə belə Uca Allahın yolunda durmadan irəlilədilər və Rəblərinə qovuşdular. Lakin əməllərinin qarşılığı üçün bu dünyadan nə isə ummadılar. Hər gün Peyğəmbərin ﷺ yanına axın edən heyətlərin çoxluğu, habelə onun gözü önündə durmadan genişlənən İslam əraziləri və s. onu öz dostlarını yad etməkdən yayındıra bilmədi. Əksinə, o ﷺ gecə saatlarının bir hissəsini vəfa dostlarının qəbirləri önündə keçirərdi. Əllərini açaraq onlar üçün dua edər, onlara qarşı vəfa borcunu ödəyər və mübarək xatirələrini yad edərdi. Artıq onun da dünyaya vida etmək vaxtı yaxınlaşırdı. Bunu hiss edən Peyğəmbər ﷺ Uca dostuna (Rəbbinə) qovuşmamışdan öncə ölümlər və dirilər ilə vidalaşmağa başlamışdı.

İbadətlə – namaz, zikr və dua ilə keçən uzun bir gecədən sonra, gecənin sonuna yaxın (son altıda biri qaldıqda) Peyğəmbər ﷺ dincəlmək üçün yatağına çəkilərdi. Gecə ibadətindən sonra yataraq bədəninə dinclik və rahatlıq verər, özünü Sübh namazına və növbəti günün işlərinə hazırlayardı. Sübhün nuru gecənin zülmətini yarana və Bilalın azan səsi Mədinənin səssizliyini pozana qədər Allah rəsulu ﷺ yatardı. Daha sonra yuxudan oyanar, nübüvvət nəfəsi ilə, ətirli və risalət nuru ilə parlaq olan yeni gününə başlayardı.

*Peyğambərin ﷺ evindəki halı,
rahatlığı elə səviyyədə idi ki, sanki
çöldə onu heç bir iş-güc və həyat yükü
gözləmir. Həmçinin əshabı ilə olan
birlikdəliyi səndə elə bir təsəvvür yaradır ki,
sanki onu narahat edən başqa bir
məşğuliyyəti yoxdur. Belə ki, o ﷺ bütün
varlığı ilə özünü onlara həsr etmiş, onlarla
rahatlıq tapmış və hər kəsi gözəl
əxlaqının ağışuna almışdı.*

SON SÖZ

Peyğəmbərin ﷺ gündəlik həyat tərzini onun geniş həyat hekayəsinin, sadəcə olaraq, bir parçasıdır. Onun gündəlik yaşam tərzində bizlər üçün nümunə və ibrət olacaq yönələri aşağıdakı kimi qeyd etmək olar:

1. Vəzifə borcunu yerinə yetirmədə, boynunda olan haqları ödəmədə və ümumi həyat fəaliyyətindəki tarazlıq. Belə ki, o ﷺ, ibadətini əda etmiş, Allahın ona əmr etdiklərini insanlara çatdırmış, ailəsinin, qohum-əqrəbasının, dostlarının haqlarını ödəmiş, öz şəxsi işlərini də unutmamışdır. Bütün bunları isə çox rahat və tarazlı bir şəkildə eyni anda icra etmiş, heç bir nöqsana və qüsura yol verməmişdir.

2. Peyğəmbərin ﷺ gündəlik həyatı son dərəcə işgüzar keçməsinə baxmayaraq, o heç vaxt təlaşlı və gərgin olmamışdır. İşlərinin çox olmasına rəğmən, daima sakit və rahat olmuşdur. Onun halına diqqət yetirsən, elə zənn edərsən ki, onun dünyəvi heç bir məşğuliyyəti yoxdur. Çünki evindəki halı, rahatlığı elə səviyyədə idi ki, sanki çöldə onu heç bir iş-güc və həyat yükü gözləmir. Həmçinin əshabı ilə olan birlikdəliyi səndə elə bir təsəvvür yaradır ki, sanki onu narahat edən başqa bir məşğuliyyəti yoxdur. Belə ki, o ﷺ bütün varlığı ilə özünü onlara həsr etmiş, onlarla rahatlıq tapmış və hər kəsi gözəl əxlaqının ağuşuna almışdır.

3. Peyğəmbərin ﷺ həyat tərzini son dərəcə nizamlı idi, lakin yalnız bir xətt üzrə davam edən sıxıcı bir həyat tərzini də deyildi. Əksinə, onun yaşam tərzini hal-vəziyyətə uyğun olaraq dəyişərdi, lakin nizam və səlhiqəsini itirməzdi. Həyatı dağınıq və qarışıq deyildi. Belə ki, namaz vaxtları təyin edilmiş məlum vaxtlar olduğuna görə, o ﷺ də öz işlərini buna əsasən və namaz aralarında nizamlayardı. Onun ﷺ məclisləri hal-vəziyyətə uyğun olaraq qısa

və uzun olardı. Beləcə onun həyatında nizam-intizam öz yerini tutar, sıxıcılıq və sönüklük isə aradan qalxardı.

4. Peyğəmbərin ﷺ həyat tərzi öz təbii axarında yürüyən sadə bir həyat tərzi idi. Süni rəsmiyyətdən tamamilə uzaq idi. Əksinə, xoş bir hal ilə qarşılaşdıqda sevincini izhar edər, sevinc coşqusuna o da qoşular və istiqanlılıq göstərirdi. Bütün maneələri aşaraq insanlara qarşı rəftarında son dərəcə sadə və səmimi olardı. O, insanlara, insanlar da ona qarşı öz qəlbini açardı.

5. Onun ﷺ yaşam tərzində, evində və məclislərində xoş rəftar və isti münasibət hakim idi. Daima evində gülürlü və təbəssümlü olar, məclislərində isə xoş zarafatlara yer verərdi. Bir gün həbəşiləri məsciddə oynayarkən görmüş, onların əyləncəsinə baxmaqdan zövq almış və üstəlik bu səhnəyə tamaşa etməsi üçün yoldaşını (Aişə anamızı) da çağırmışdı.

6. Peyğəmbərin ﷺ ailə münasibətlərində ülvü hisslər üzərində qurulan möhkəm bir bağ var idi. Onun bu hissləri daima özünü müxtəlif məqamlarda: yoldaşına öz əli ilə su, yaxud yemək tikəsi təqdim etməsində, gecə söhbətlərində, gündüz vaxtı onlara baş çəkməsində, ev işlərində onlara əl tutmasında və ər-arvad münasibətlərində büruzə verirdi.

7. Peyğəmbərin ﷺ gündəliyi fərz, nafilə, yaxud gecə namazları ilə zəngin idi. Bu namazlar gün boyunca onun nəfsi və ruhi rahatlığını təmin edirdi. Sanki o ﷺ, ibadətlərində Rəbbinin dəstəyinə məzhər olur və beləcə hər namazdan sonra gücü, qüvvəsi və əzmi yenilənirdi. Bir sözlə, namaz onun gözünün nuru və ruhi qidası idi. Namaz vaxtı gəldikdə ibadətə qarşı olan şövqündən dolayı Bilalə ﷺ azan verməsi üçün belə deyərdi: “*Ey Bilal, namazla bizi rahatlandır*” (Əhməd və Əbu Davud).

8. Peyğəmbər ﷺ Uca Allah tərəfindən keçmiş və gələcək xətəlarının bağışlandığı müjdəsini almasına baxmayaraq, Rəbbindən ən çox bağışlanma diləyən kəs idi. Hər səhər azı yüz dəfə Rəbbindən əfv diləyərdi. Hətta bir məclisdə məclis boyunca

onun yüz dəfə “Əstəğfirullah və ətubu ileyh” (“Allahdan bağışlanma diləyir və Ona tövbə edirəm”) dediyini saymışdılar. Rəbbi tərəfindən asiliklərə mübtəla olmaqdan və günahlar çirkabına bulaşmaqdan qorunmuş olduğu halda, gecə namazlarında da tam bir mütilik və xuşu içərisində Rəbbindən bağışlanma diləyərdi.

9. Peyğəmbər ﷺ Rəbbini zikr etməyə çox bağlı idi. Onun həyatına diqqət yetirən kəs görər ki, sanki o ﷺ, Rəbbinin cəlalını görmüş kimi Ona qarşı sevgi və şövq içərisində həyat sürürdü. Dili zikr etməkdən usanmazdı. Oyandıqda ilk kəlməsi, yatdıqda isə son sözü Rəbbini zikr etmək olardı. Səhəri zikrlə açar, axşamı da zikrlə qarşılayardı. Dili daima Rəbbini zikr etməklə nəm qalardı. Təbii ki, bütün bunlar həqiqi qulluğun və Uca Allaha qarşı olan sevginin əsl göstəricisi idi.

10. Onun ﷺ evində və gecənin səssizliyi içində etdiyi gizli ibadətlər daha dərin mənalara sahib olan və daha çox münacat ləzzətini əta edən ibadətlər idi. Hansı ki o ﷺ bu növ ibadətlərə ömrünün sonuna qədər davam etmiş və heç vaxt tərks etməmişdir.

11. Peyğəmbər ﷺ gözəl və xoşbəxt bir həyat sürmüşdür. Belə ki, Rəbbi onu qəm-qüssədən azad etmiş, hər növ pis xəstəlikdən qorumuşdur. O ﷺ, sağlam bədən, sağlam ruh və sağlam ailə anlayışı içərisində yaşamışdır. Onun saf və gözəl zövcəsi olmuş, bir-birlərini sevmiş, öz ülvi hissələrini, sevgi və məhəbbətini onunla paylaşmışdır. Onun ﷺ pak qızı və o qızından da dünyasının reyhanı – iki gözəl qoxulu nəvəsi olmuşdur. Onun ﷺ özləri ilə dünyanın sıxıntısını, yükünü paylaşdığı sadıq dostları və doğru sözlü, əməlisaleh, əhdə vəfalı kürəkənləri olmuşdur. Onun özlərindən razı qaldığı və Uca Allah tərəfindən vəhylə təzkiyə edilmiş – qəlblərinin təmiz olduğuna zəmanət verilmiş əshabı var idi. Bir sözlə, o ﷺ, ətrafındakılarla, yaxınları ilə tam bir səadətə məzhər olmuş xoşbəxt bir insan idi.

12. Peyğəmbər ﷺ həyatı boyunca böyük işlərə imza atmışdır. Şübhəsiz ki, dünya həyatında ən böyük səadət insanın xəyal etdiyi işləri həyata keçirə bilməsidir. Onun isə bu dünyada ən böyük hədəfi Uca Allahın dinini insanlara çatdırması və insanların Allahın dininə dəstə-dəstə girməsi idi. Görəsən, bizlər Allah rəsulu ﷺ məscidində insanların sayının günbəgün artdığını və İslam coğrafiyasının durmadan genişlədiyini gördükdə nə hisslər keçirdiyini xəyal etdikmi? Görəsən, bizlər Vida həccində ikən Cəzirə yarımadasının hər yerindən gələrək onun ətrafında toplanan və onu dinləyən böyük bir izdihamın (yüz mindən artıq adamın) hamısının bir ağızdan “biz şahidlik edirik ki, sən bizə doğru yol göstərdin, Allahın dinini çatdırdın və boynundakı borcu ödədin” dediyini eşitdikdə hansı hissləri keçirdiyini düşündükmü?

13. Allah rəsulunun ﷺ həyatı boyunca dünya nemətlərinin dadını dadmış, gördüyü hər bir şeyin gözəlliyini və daddığı hər bir şeyin ləzzətini duymuş olduğunu görürük. Bütün bunlar Uca Allahın ona əta etdiyi nemətlər sayəsində olmuşdur. O ﷺ, Rəbbinin lütfü sayəsində içdiyi şorbada, yediyi tikədə dünya ləzzətinin dadını dadardı. Oyandıqda Rəbbinin özünə bəxş etdiyi və yuxusuz qalan gözlərin təmənni etdiyi yuxu nemətinin, habelə yuxudan sağlam bir şəkildə oyanmanın necə bir nemət olduğunun fərqində olar, buna görə də Rəbbinə şükr edərək belə deyərdi: *“Əlhəmdulillahilləzi əhyənə bə'də mə əmətənə və ileyhin-nuşur”* (“*Bizi öldürdükdən sonra dirildən Allaha həmd olsun. Son dönüş yeri də Onadır!*”) (Buxari və Müslim).

Bir anlıq düşünün, əgər o ﷺ, gündəlik yeməyinin, yuxusunun nemət olduğunun fərqində idisə, qarşılaşdığı gözlənilməz nemətlərə qarşı hansı hissləri keçirərdi?! Biz sözlə, o ﷺ heç bir neməti gözərdə etməz və hər bir nemətin Allahdan olduğunun fərqində olardı. Təbii ki, bütün bunlar səadət dairəsini genişləndirən, dünya həyatını daha xoş, insan nəfsini tox və mütməin edən amillərdəndir. Beləcə insan bu nemətləri bəxş edən Allaha qarşı daha çox şükranlığını göstərər və nəticədə Rəbbinin

ona bəxş etdiyi nemətləri başqa nemətlərin doğmasına, insan həyatının daha canlı və daha parlaq olmasına səbəb olar.

14. Peyğəmbərin ﷺ gündəlik həyatı vasitəsilə onun həyat hekayəsini öyrəndikdə, onun dünya həyatına qarşı necə nikbin olduğunu gördükdə həyatı boyunca nə qədər iztirablarla, sıxıntılarla qarşılaşdığını və onlara necə sinə gərdiyini xatırla! Belə ki, həyatının ilk çağlarında, uşaqlıq dönəmində təkrarlanan yetimlik günləri, peyğəmbərliyindən sonra qarşılaşdığı əziyyətlər, ən çox sevdiyi insanı – yoldaşı Xədicəni itirməsi, daha sonra oğlanlarının və qızlarının vəfatına şahid olması, sevdiyi diyarından – Məkkədən ayrılması, Uhud döyüşündə yaxınlarının və dostlarının başına gələnlər, İfk hadisəsində çəkdiyi sıxıntılar və digər dünya iztirabları və bəlaları. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, o ﷺ, əzmkarlıqla həyatının çətin günlərini arxada qoyduğuna, sıxıntılara qarşı nikbin davrandığına və həyatında yeni səhifələrin açıldığına görə özünü xoşbəxt hiss edirdi.

Onun ﷺ gündəlik fəaliyyətini, həyat enerjisini gördükdə elə zənn edirsən ki, bu insan həyatı boyunca heç bir qəm-qüssə çəkməmişdir. Halbuki o ﷺ, çox iztirablar görmüş, lakin bu sıxıntılara ilişib qalmamışdır. Həyatının hər anı böyük hədəflər, ali məqsədlər uğrunda və son dərəcə fəal keçmişdir. Bir sözlə, onun həyatı yaşanılacaq əsl həyat olmuşdur.

15. Allah rəsulunun ﷺ əshabı ilə olan dərin əlaqəsindən və onlarla qarşılıqlı həyat fəaliyyətindən təəccüb etməmək mümkün deyildir! Peyğəmbər ﷺ səhabə övladlarını elə həyatlarının ilk çağlarında tərbiyəsi altına almışdır. Həmin uşaqlar onun qucağında böyümüş, mübarək cisminin bərəkətindən öz nəsiblərini almışlar. Sübh çağından başlayaraq uşaqlar ona xidmət etməkdən ötrü yarışardılar. Peyğəmbər ﷺ yol boyunca oğlan və qız uşaqlarını gördükdə onlara öz sevgisini izhar edər, üzlərinə, başlarına sığal çəkərdi. Oğlan uşağının üzünə su səpər, öz əli ilə balaca qız uşağının paltarını geyindirərdi. Beləcə o uşaqların hər birinin həyatında Peyğəmbər ﷺ ilə əlaqəli xoş xatirələr qalardı.

- Peyğəmbər ﷺ ilə qarşılaşdıqda təbəssümü onların üzündə bərq vurur, əlləri də onun əlinin bərəkəti və ətri ilə şərəflənərdi.
- Mübarək ayaqları onların evlərinə qədəm qoyar, əli isə onlarla birgə yeməklərinə toxunardı.
- Xoş günlərində onlarla birgə olardı. Onun iştirak etməsi ilə sevincləri daha da artardı.
- Xəstələrini ziyarət edərdi. Xəstə özünə gəldikdə başı üstə onu görərdi. Əli ilə yaralarına sığal çəkərdi.
- Cənazələrində iştirak edərdi. Qohumlarının, sevdiklərinin qəbirləri üstə durar, kədərlərinə şərik olardı.
- Əshabından kimisə görmədikdə onun haqda soruşar, hal-vəziyyəti barədə maraqlanardı. Bir sözlə, öz həyatını onlarla bölüşərdi. Beləcə onların həyatı Peyğəmbərin ﷺ həyatının bərəkəti ilə bərəkətlənər, nuru ilə nurlanardı.
- Sonda Allah rəsulu ﷺ vəfat etdi, lakin daima onların qəlblərində yaşadı, zəhinlərində canlı qaldı və nuru onların gözlərindən itmədi. Onların hər birinin yaddaşına Peyğəmbərlə ﷺ əlaqəli silinməz və unudulmaz xatirələr həkk olundu. Beləcə hər dəfə onun haqda danışanda sanki onun xəyalı gözləri önündə durmuş və ona baxırcasına danışır dılar.

MÜNDƏRİCAT

Müqəddimə.....	4
Sübh çağı.....	6
Sübh namazından sonra.....	10
Peyğəmbər ﷺ məclisi.....	14
Mədinənin yollarında.....	20
Peyğəmbər ﷺ ziyarəti.....	23
Mədinənin bağlarında.....	26
Günorta istirahəti.....	29
Günorta məclisi.....	32
Axşamüstü.....	35
Məğribdən sonra.....	39
Yatmamışdan öncə.....	42
Gecə ibadəti.....	46
Gecənin səssizliyi içində.....	52
Son söz.....	56